

ALMAN HUKUKUNDA VE TÜRK HUKUKUNDA HAYVANLARIN KORUNMASININ KARŞILAŞTIRILMASI

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1375617>

Dilara AKBEN^{*,}**

Öz

Makalemizde hayvanların korunması konusunda önce Almanya’da sonra Türkiye’de; hayvan hakları kavramının tarihçesi, gelişimi ve ilgili yasal düzenlemeler incelenmiştir. Sonunda ise iki ülkenin hukukunda hayvanların korunması karşılaştırılmıştır. Hayvanların korunması konusuna karşılaştırmalı hukuk yoluyla yeni bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır. Hukuk var olduğundan itibaren toplumun davranış ve inançlarını sınırlandırdığı ve yansıttığı için hayvan kimliğinin ve varlığının yasal temellere dayanması hayvanların korunmasında çok önemlidir. Alman hukukunda hayvanlara sui generis bir kategori oluşturulmuştur ve eşya sayılmadığı kabul edilmiştir ancak aksine bir kanuni düzenleme bulunmadığı takdirde hayvanlara eşyalara dair hükümlerin uygulanacağına düzenlenmiş olması, eşya kabul edilmeyişi göstermelik hale getirmektedir. Türk hukukunda hayvanlar hakkında özel kanun hükümleri uygulanmaktadır, eşya olarak değerlendirilmemektedirler ancak mevzuatta bu konuda açık bir düzenleme olmadığından eşyalara uygulanan hükümler kıyas yoluyla uygulanmaktadır. Günümüz hukuk sistemlerinde genel olarak kabul edildiği üzere, Almanya ve Türkiye’de de hayvanlara eziyet çektirme gibi davranışlar, kabul gören yerleşik hayvan kullanım pratiklerinin dışına çıkarıldığında hukuka aykırı kabul edilmektedir. Hayvanlardan kazanç sağlanan; yemek, eğlence, giyim veya deney gibi sektörlerdeki kullanım biçimleri acıya ve ölüme sebebiyet verse bile hukuka uygun kabul edilmektedir. Kanaatimce her iki ülkede de hay-

* İzmir Barosu, Stajyer Avukat, İzmir (dilaraakben@gmail.com) ORCID: 0009-0009-5665-9086 (Geliş Tarihi: 25.07.2023-Kabul Tarihi: 04.10.2023) *Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.*

** Bu çalışma, Özyeğin Üniversitesi Alman Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından organize edilen makale yarışmasında 3. olarak dereceye girmiş makalemin geliştirilmiş halidir. Makalenin hazırlanmasına değerli görüşleriyle destek ve yol gösterici olan Sayın Hocam Prof. Dr. Dr. h. c. Yener Ünver’e teşekkürlerimi sunarım.

vanların korunması ile ilgili mevzuat, hayvanlara özel bir hukuki kişilik kazandırılmasının ardından yeniden düzenlenmelidir.

Anahtar Kelimeler

Hayvan, Hayvan hakları, Hayvanların korunması, Almanya, Türkiye

COMPARISON OF ANIMALS PROTECTION IN GERMAN AND TURKISH LAW

(Research Article)

Abstract

Our article explores the history, development, and legal regulations concerning animal rights, focusing first on Germany and then Turkey, regarding the protection of animals. A comparative analysis of animal protection laws in both countries aims to offer a fresh perspective through the lens of comparative law. Establishing a legal foundation for animal identity and existence is crucial, as it shapes societal beliefs and behaviours. In German Law, animals have been assigned a unique category, distinguishing them from goods. However, in the absence of contrary regulations, provisions relating to goods are applied to animals, thus diluting the non-recognition of animals as commodities. Turkish Law applies special provisions to animals, considering them distinct from goods. Nevertheless, due to the lack of explicit legislation, provisions for goods are analogously applied. In both Germany and Turkey, acts of cruelty to animals are deemed illegal when they deviate from accepted animal use practices. Remarkably, despite causing pain and death, practices such as those in the food, entertainment, clothing, or experimentation industries remain legally permissible if they generate profits. In my view, both countries should revise their animal protection legislation by granting animals a distinctive legal status.

Keywords

Animal, Animal rights, Animal protection, Germany, Türkiye

GİRİŞ

Bu çalışma, giderek önem arz eden hayvanların korunması konusunu karşılaştırmalı hukuk vasıtasıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle iki ülkenin de tarafı olduğu hayvanların korunması ile ilgili uluslararası sözleşmeler ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Hukuk ve kültür arasında hukukun antropolojik yanının da bir göstergesi olarak bağlantı bulunmaktadır. Hem Almanya'nın hem Türkiye'nin hayvanların korunması açısından hayvanseverlik kültürü ve tarihinde yaşanan olayların hukuklarına yansımaları yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle makalemizin sonrasında konu ile ilgili hukuki düzenlemelerin oluşturulmasına ortam sağlayan tarihsel olaylara yer verilmiştir. Ayrıca özel olarak "Tavşan Ralph" ile gündeme gelen hayvan deneyleri konusunda hem Alman hukuku hem de Türk hukukundaki hukuki düzenlemelere de yer verilmiştir. Hayvanların hukuki olarak korunması, son dönemde hayvanlara yönelik şiddetin artmasıyla önemi gitgide artan bir konu haline gelmiştir. Adli tıp uzmanları¹, psikiyatristler² ve psikologlar³ hayvanlara eziyet eden kişilerin insanlara karşı da şiddet gösterme, suç işleme ve psikolojik sorunlara sahip olma potansiyeli yüksek olan kişiler olabileceğini ileri sürmüştür^{4,5}. Dünya genelinde hukuk sistemlerinde hayvanların hukuki niteliğine dair görüş birliği bulunmamaktadır ve tartışmalar sürmektedir.

I. HAYVANLARIN HUKUKİ DURUMU İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A. Hayvanın Hakkı Kavramına İlişkin Tartışmalar

Hayvan hakkı kavramı tartışmalı bir konudur. Klasik yaklaşımla sadece gerçek kişiler (insanlar) ve tüzel kişiler hak sahibi olabilmektedir. Hayvanlar ise yalnızca haklara konu olabilir. Hak; "yararlanıp yararlanmamak sahibi-

¹ Polat, Oğuz: Şiddet, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s. 104-105.

² Polat, Oğuz: Adli Psikolojiye Giriş, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, s. 253, (Adli Psikoloji).

³ <https://www.star.com.tr/cumartesi/hayvana-siddetin-psikolojisi-haber-1356666/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁴ Atasoy, Sevil: "İlk Darbe", İstanbul Barosu Dergisi, Hayvanlara Hukuki Yaklaşım Özel Sayı 8, 2008, s. 15-18, (İlk Darbe).

⁵ Atasoy, Sevil: "Hayvanları Koruma Kanunu'nun Türk Ceza Kanunu Kapsamına Alınması Teklifine İlişkin Olarak Adalet Bakanlığı Yüksek Makamına Sunulmak Üzere Hazırlanan Bilimsel Rapor, İstanbul 2009, (Atasoy Rapor).

nin iradesine bağlı olan, toplum menfaatleriyle sınırlandırılmış, hukukça korunan çıkar”⁶ olarak doktrinde tanımlanmıştır. İrade ve çıkar (menfaat) kuramlarının birleştirilmesi ile oluşturulan bu tanımda yer alan haktan yararlanıp yararlanmamanın sahibinin iradesine bağlı olması unsuru, hayvanların hak sahibi olamayacağını savunanların dayanaklarından bir diğeridir⁷. Hakkın sahibi tarafından kullanılabilirdiği düşünüldüğünde hayvanın iradesi olmaması ya da olsa bile bunun tespitinin mümkün olmaması söz konusudur. Hayvanların iradesinin var olup olmadığı, iradeleri varsa da özgür iradelerinin olup olmadığı belli değildir. Belli olsa dahi, klasik hak tanımına göre bu durumun hayvanları hak sahibi yapamayacağı açıktır. Açıklanan nedenlerle hayvanların hak sahibi olup olmadığı konusunda irade bakımından yapılan tartışmaların anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Hayvanların hak sahibi olabilmesi açısından bazı yazarlar ise çıkar (menfaat) kuramını öne çıkararak, hayvanların acı çekebildiğinden hareketle acı çekmeme menfaatini dayanak göstermişlerdir⁸. Bu konuda benim iştirak ettiğim görüş hayvan hakkının “hukuken korunan ve insana ihlal etmeme yükümlülüğü getiren hayvan çıkarı” olarak ifade edilmesidir⁹.

B. Hayvanların Hukuki Niteliğine Dair Tartışmalar ve Görüşler

Hayvan haklarının temeli 1990 yılında duyurulan ve bağlayıcılığa sahip önemli bir hukuki metin olan *Evrensel Hayvan Refahı Bildirgesi'ne* (Universal Declaration on Animal Welfare) dayanmaktadır. Söz konusu bildirmede hayvanların da tıpkı insanlar gibi haklarının olduğu ve hükümetlerin hayvanlar hakkında yasal düzenleme yapması gerektiği yer almaktadır ancak hayvanların hukuki niteliği konusu ele alınmamıştır. Yaşama hakkının hayvanların elinden alınması halinde ya da hayvanlara eziyet edilmesi vb. davranışlar gerçekleştirildiğinde hayvanların hukuken korunabilmesi için öncelikle hayvanların hukuki niteliğinin ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Yasada ayırt etme gücüne sahip olmayanların da hak ehliyetine sahip oldukları ve hukuk öznesi kabul edilmeleri söz konusudur. Bu sebeple hayvanların

⁶ Zevkliler, Aydın/Acabey, M. Beşir/Gökyayla, K. Emre: Zevkliler Medeni Hukuk, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s. 109.

⁷ Schmahmann, David R./Polacheck, Lori J.: “The Case Against Animal Rights”, Boston College Environmental Affairs Law Review, Cilt 22, Sayı 4, 1995, s. 748.

⁸ Yılmaz, Halil: “Hayvan Haklarına Bakış”, Türk Barolar Birliği Dergisi, Sayı 62, 2006, s. 216.

⁹ Cumalıoğlu, Emre: “Medeni Hukukta Hayvan Hakları ve Hayvanlar Üzerindeki Hak”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan Özel Sayısı, 2017, s. 582.

insanlar kadar bilinçli olmamaları, hak ehliyetine sahip olmamalarına ve hukuk öznesi olmamalarına gerekçe gösterilemez. Buradan anlaşılacağı üzere hukuken hayvanlara kişilik hakkı tanınabilir¹⁰. Böylece denebilir ki, insana hukuk öznesi niteliğini veren ve hayvana ya da eşyaya vermeyen sadece kanun koyucunun kendisidir¹¹. Yıllar geçtikçe bir ihtiyaç haline gelen hayvanların hukuki niteliği konusu özellikle ev hayvanları hususunda yoğunlaşmaktadır. *Hayvanları eşya*¹² kabul eden, canlı ve yaşayan eşya kabul eden¹³, eşya benzeri varlık kabul eden¹⁴, kısmi hukuk öznesi kabul eden¹⁵, *sui generis varlık*^{16,17} kabul eden görüşler vardır. Kanaatimce canlı varlıkların eşyadan ayrıldığını, hayvanların ait oldukları sınıfa göre bazı haklarının bulunduğunu, canlı varlıkların çıkarlarının kişiler tarafından doğal dengenin dikkate alınarak korunması gerektiğini kabul eden ve hayvanları “kısmi hukuk öznesi” olarak nitelendiren görüş kabul edilmelidir.

1. Hayvanı Eşya Kabul Eden Görüş

Hayvanı eşya kabul eden görüş, Türkiye dahil birçok ülkede kabul gören bir görüştür. Bu görüşün temeli Roma hukukuna dayanmaktadır¹⁸. Hayvanlar bu görüşe göre hukuken bir kişi olarak değerlendirilmezler, hak ve fiil ehliyetine sahip olmadıkları kabul edilir. Hayvanların kötü muamelelere karşı korunması gerektiği, özellikle evcil hayvanlar ve gelir getiren hayvanlar bakımından insanın hayvanlara karşı sorumluluklarının olduğu hayvanların savunulması yönü hariç tutularak kabul edilmiştir¹⁹.

¹⁰ **Koçhisarhoğlu, Cengiz/Söğütlü-Erişgin**, Özlem: “Hayvanın Hukuki Konumu The Legal Status Of Animal”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, Cilt 8, Sayı Özel, 2013, s. 1713.

¹¹ **Larenz**, Karl: Rechtsperson und subjektives Recht: zur Wandlung der Rechtsgrundbegriffe, 6. Cilt, Junker und Dünhaupt, Berlin 1935, s. 225-241.

¹² **Honsell, Heinrich/Vogt, Nedim Peter/Geiser, Thomas** vd.: Zivilgesetzbuch II: Art. 457-977 ZGB (Basler Kommentar), 5. Baskı, Helbing & Lichtenhahn Verlag, Münih 2015, s. 2-4; **Aksoy-Dursun**, Sanem: Eşya Kavramı, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 188.

¹³ **Favre**, David: “Living Property: A New Status For Animals Within The Legal System”, Marquette Law Review, Cilt 93, Sayı 3, 2010, s. 1043.

¹⁴ **Aksoy-Dursun**, s. 188.

¹⁵ **Koçhisarhoğlu/Söğütlü-Erişgin**, s. 1716.

¹⁶ Kendine özgü özellikleri olan, herkes gibi olmayan ve özgün özelliklere sahip.

¹⁷ **Ertay**, Şeref: Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, 1. Baskı, İleri Yayınları, İstanbul 2012, s. 478-479.

¹⁸ **Schmid, Jörg/Hürlimann-Kaup, Bettina**: Sachenrecht, 3. Baskı, Schulthess Verlag, Zürich 2009, s. 6.

¹⁹ Bkz. **Koçhisarhoğlu/Söğütlü-Erişgin**, s. 1693-1695.

2. Hayvanı Canlı ve Yaşayan Eşya (Hissedebilen Canlı) Kabul Eden Görüş

Fransız hukukunda son dönemde kanunda yapılan değişiklikler ile hayvanlar “hissedebilen canlılar (être vivant doué de sensibilité)” kabul edilmiştir. Almanya’daki duruma benzer şekilde hayvanları koruyan özel bir hüküm olmadığı takdirde hayvanlar eşya olarak muamele görmektedirler. Konuyla bağlantılı bir diğer örnek ise Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (Code de procédure pénale) hayvanlara yönelik zarar verici davranışlar söz konusu olduğunda hayvanları koruma amacıyla kurulmuş derneklere husumet ehliyeti tanınmasıdır²⁰.

3. Hayvanı Kişi Benzeri Kabul Eden Görüş

Hayvanı kişi benzeri kabul eden görüş, hayvanlara özel bir hukuki kişilik oluşturulmasını savunmaktadır²¹. Hayvanların kendilerine özgü çıkarları bulunur ve hukuken korunması gereken bir hukuk öznesi olarak görülmesidir. Bu görüş aynı tüzel kişiler gibi “hayvan-kişiler” olarak bir hukuki kişilik oluşturulmasını önermiştir²².

4. Hayvanı Kişi Kabul Eden Görüş

Hayvanı kişi kabul eden görüşe göre, hayvanların acı çekme duygusunu hissedebilmelerinden hareketle hukuk öznesi olarak kabul edilmeleri söz konusudur. Acı çekme duygusunu hissedebilen, zevk alabilen her canlıya ayrı bir hukuki kişilik kazandırılmasını savunan bir görüştür. Fransız Hukukçu René Demogue, hukukun amacının tatmin olduğunu belirtmiş ve duygusal yetiye sahip olan her canlının hukuk öznesi olabileceğinden hareketle hayvanların da bu kapsama alınmasında sakınca görmemiştir²³. Hukukun çıkarlara dayalı olması gerektiği, çıkarlar dışında kalan hiçbir ölçütün objektif olmadığı ve ayrımcılığa yol açtığı ifade edilmektedir²⁴. Yarar ölçütüne dayalı bu görüş, temelini ünlü Alman Hukukçu Rudolph von Jhering’in

²⁰ Koçhisarhoğlu/Söğütlü-Erişgin, s. 1708.

²¹ Desmoulin-Canselier, Sonia: “Quel droit pour les animaux? Quel statut juridique pour l’animal?”, Pouvoirs, Cilt 131, Sayı 4, 2009, s. 48; Chareix, Fabien: “L’animal, entre personne et chose”, Revue de Synthèse, Cilt 120, Sayı 4, 1999, s. 530-531.

²² Çelebi, Özgün: “Kişi ve Eşya Ayrımı Bağlamında Hayvanların Hukuki Statüsü”, İstanbul Hukuk Mecmuası, Cilt 76, Sayı 2, 2018, s. 559-622.

²³ Demogue, René: “La Notion De Sujet De Droit”, Revue Trimestrielle De Droit Civil, 1. Baskı, Dalloz, Paris 1909, s. 620 vd.

²⁴ Türk hukukunda bu görüş için bkz. Sungurbey, İsmet: Öldürttüğümüz Hayvan Dostlarımız Biz İnsanları Bağışlayanız. Hayvan Hakları Bir İnsanlık Kitabı, 1. Baskı, T.C. Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 81.

hakların hukuken korunan çıkarlar olduğu görüşünden almaktadır²⁵. Bu görüşü kabul eden yazarlardan Avusturyalı filozof ve hayvan haklarının önde gelen savunucusu Peter Singer, “Hayvan Özgürleşmesi” isimli eserinde belirttiği üzere salt belirli bir türe ait olma gibi basit bir ayırmadan hareket edilerek, hayvanların hak sahibi kılınmasının engellenmesinin keyfi olduğunu ifade etmiştir²⁶.

5. Hayvanı Kısmi Hukuk Öznesi Kabul Eden Görüş

Bu görüşe göre hayvanlar eşya ile kişi arasında bir kategoridedir. Hayvanların çıkarlarının kişiler tarafından doğal dengenin dikkate alınmasıyla korunması gerektiği kabul edilmiştir. Bu görüşün savunucuları sınırlı ehliyetsiz, tam ehliyetsiz ve tüzel kişileri de kısmi hukuk öznesi olarak görmekte ve hayvanların da bu gruba dahil olabileceğini ileri sürmektedirler²⁷.

6. Hayvanı Sui Generis (Atipik/Kendine Özgü) Varlık Kabul Eden Görüş

Bu görüşe göre hayvan hukuken mülkiyete konu olduğu için eşya olarak kabul edilmesi zorunludur. Ancak eşya olarak kabul edilmesi zorunlu görülen hayvanlar hakkında özel düzenlemeler yapılmış olduğu için hayvanlar eşyadan farklı ve şahsına münhasır kurallara tabidir. Söz konusu özel düzenlemeler sebebiyle hayvanlara sui generis bir eşya statüsü kazandırılması mümkündür²⁸. Hayvanlara sui generis bir eşya statüsünün kazandırılması ile hem mülkiyet konusu olmaya devam etmeleri sağlanabilir hem de doğal hukuka göre tüm canlılara tanınmış olan yaşama, beslenme ve üreme hakları korunabilir²⁹.

II. ALMANYA VE TÜRKİYE’DE HAYVANLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

A. Almanya ve Türkiye’nin Tarafı Olduğu Uluslararası Sözleşmeler

Bu kısımda Almanya ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve bu sözleşmelerin içeriklerinden bahsedilmiştir. Makalemizin ileri-

²⁵ **Dural, Mustafa/Sarı, Fuat:** Türk Özel Hukuku Cilt I Temel Kavramlar ve Medeni Kanununun Başlangıç Hükümleri, 14. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2019, s. 149.

²⁶ **Singer, Peter** (çev. Hayrullah Doğan): Hayvan Özgürleşmesi, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, s. 232.

²⁷ **Koçhisarhoğlu/Söğütlü-Erişgin,** s. 1721-1722.

²⁸ **Başpınar, Veysel:** “Eşya Hukuku Bakımından Hayvanların Hukukî Durumu”, 1926’dan Günümüze Türk İsviçre Medeni Hukuku, Medeni Kanun’un ve Borçlar Kanunu’nun 90. Yılı Uluslararası Sempozyumu, Yetkin Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1386.

²⁹ **Ertaş,** s. 478.

deki başlıkları altında uluslararası sözleşmelerin ilgili oldukları konularla bağlantılı olarak uygulanma durumu hakkında açıklamalar yapılmıştır.

B. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme - UNEP) Vasıtasıyla İmzalanan Uluslararası Sözleşmeler

Hem Almanya hem de Türkiye, hayvanların korunması konusunda hükümetlere sorumluluklar yükleyen antlaşmalara taraftırlar. Hayvanların korunması konusunda hem Almanya hem de Türkiye açısından değinilmesinde fayda olan kuruluş olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (*United Nations Environment Programme - kısaca: UNEP*), *Birleşmiş Milletler çevre etkinliklerini eş güdümlenen, geliştirmekte olan ülkelere çevre politikaları konusunda yardımcı olan ve çevreye duyarlı kalkınma yöntemleri öneren bir BM kuruluşudur*. Haziran 1972'deki *Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Konferansı)* sonrasında kurulmuştur. *UNEP*'in merkezi Kenya'nın başkenti Nairobi'dedir. Türkiye *UNEP* Yönetim Konseyi'ne üye değildir, Almanya üyedir³⁰. *UNEP* kurulduğu günden bugüne dek birçok çok taraflı çevre sözleşmesinin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Konu ile ilgili olarak *UNEP*'e yeni sorumluluklar getiren bu sözleşmeler arasında hem Almanya'nın hem Türkiye'nin tarafı olduğu *Nesli Tehlike Altındaki Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin CITES Sözleşmesi*³¹ ve *Almanya'nın tarafı olduğu ve Türkiye'nin tarafı olmadığı Vahşi Hayvanların Göçmen Türlerinin Korunmasına İlişkin Bonn Sözleşmesi*³² (1979) bulunmaktadır³³.

1. Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi

Türkiye 1999 yılında imzalamıştır ve 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Almanya 1988 yılında imzalamıştır ve 1992 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme ile evcil hayvanların refahı amacıyla korunması ve tedavisi için asgari standartlar sağlanmak istenmiştir. Yabani hayvanların ev hayvanı olarak muhafaza edilmelerinin desteklenmemesi gerektiği, ev hayvanlarına acı çektirilmemesinin sağlanması, ebeveynlerinin rızası olmadan on altı ya-

³⁰ <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

³¹ <https://cites.org/eng/disc/parties/chronolo.php> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

³² <https://www.cms.int/en/parties-range-states> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

³³ **Aykul**, Ömer: *Ekolojik Hukuk (Eko – Hukuk) & Çevre Hukuku*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s. 21.

şın altındaki kişilere hiçbir ev hayvanının satışının yapılamayacağı gibi kollar düzenlenmiştir³⁴.

2. Gözden Geçirilen Uluslararası Taşımacılıkta Hayvanların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi

Sözleşme, Avrupa Konseyi tarafından 2003 yılında imzaya açılmıştır. Almanya 2003 yılında imzalamıştır ve Almanya'da 2007'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 2004 yılında imzalamış ve 05.04.2018 tarih ve 7133 sayılı Kanun ile onaylamıştır. Sözleşme uluslararası taşımacılıkta özellikle kara ulaşımı sırasında; kesim hayvanları da dahil olmak üzere tüm hayvanların sağlığının korunması ve gereksinimlerinin karşılanması, hayvanların sağlığının korunamadığı durumlarda alternatif taşıma yöntemlerinin kullanılarak taşımacılık süresinin mümkün olduğunca kısaltılması, yükleme ve boşaltma işlemleri sırasında yaralanma, stres ve baskıların azaltılması, taşınan hayvanların yetkili veteriner hekim kontrolünde ve belirli sorumluluklar dahilinde taşınması gibi uluslararası düzeyde hayvan taşımacılığına ilişkin ortak kuralları içermekte; hayvanların karayolu ve çevre güvenliğine bağlı olarak sağlık şartlarına uygun olarak taşınmasını öngörmekte; söz konusu taşımayla ilgili gerekli teknik şartları belirlemektedir.

3. Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi)

Almanya 1985 yılından itibaren Sözleşmeye taraftır³⁵. Türkiye sözleşmeyi ihtirazi kayıt ile kabul etmiştir. Sözleşme Türkiye'de 20.02.1984 tarih ve 18318 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin amacı kısaca; yabani flora ve faunayı ve yaşam alanlarını korumak, özellikle birden fazla hükümetin iş birliğini gerektiren hallerde korumayı sağlamak ve bu iş birliğini geliştirmektir.

4. Kuşların Korunmasına Dair Milletlerarası Sözleşme (Paris Sözleşmesi)

1956'da Paris'te imzalanmış olup Türkiye'de 1966 yılında 797 sayılı Kanun ile onaylanmış ve 17.12.1966'da yürürlüğe girmiştir. Sözleşme başta göçmen kuşlar olmak üzere yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bazı kuş

³⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/10/20031020.htm> (Erişim Tarihi: 16.09.2023)

³⁵ <https://www.bmu.de/en/themen/natur-biologische-vielfalt-arten/artenschutz/internationaler-artenschutz/bern-convention> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

türlerinin korunması endişesi ile imzalanmıştır. Almanya bu sözleşmeye taraf değildir.

5. Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi)

İran'ın Ramsar şehrinde 1971 yılında imzalanmıştır ve 1975 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme sulak alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacını taşımaktadır. Sözleşmeye 171 ülke taraftır. Sözleşmenin imzalanması ile uluslararası özelliklere sahip bazı sulak alanlar "Ramsar Alanı" olarak ilan edilerek koruma statülerine tabi tutulmuştur. Almanya 1976 yılında, Türkiye 1994 yılında sözleşmeyi kabul etmiştir³⁶.

6. BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (UN Convention on Biological Diversity – UNCBD)

1992 yılında Rio de Janeiro'daki Dünya Zirvesinde kabul edilen üç temel çok taraflı çevre sözleşmesinden biridir. 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Almanya, 1993'te yürürlüğe girmesi itibarıyla sözleşmenin tarafı olmuştur. Türkiye UNCBD'yi 1996 yılında kabul etmiştir. Sözleşmenin amacı genel olarak biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği, aynı zamanda genetik kaynakların kullanımında faydaların adil şekilde paylaşımını temin etmek amacıyla ulusal stratejiler belirlenmesi, eylem planları ve programların geliştirilmesidir.

7. 123 No'lu Deney ve Diğer Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Omurgalıların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi

Türkiye 1986 yılında imzalamıştır ancak yürürlüğe girmemiştir. Almanya 1988 yılında imzalamıştır ve 1991 yılında onaylamıştır ve yürürlüğe sokmuştur. Bu sözleşme bir deney ya da bilimsel işlem esnasında acı, sıkıntı veya kalıcı zarar verebilecek işlemlerde kullanılacak deney hayvanları hakkındadır. Mümkün olduğunca genel veya lokal anestezi uygulaması gibi yöntemlerle deney hayvanlarının acı çekmesinin önüne geçilmesi, deney esnasında ya da deneyin bitiminden sonra hayvanın öldürülmesinin gerektiği takdirde bu işlemin işin ehli kişiler tarafından yapılması gibi düzenlemeler yer almaktadır.

³⁶ <https://www.bmu.de/en/topics/nature-species-protection/nature-and-biological-diversity/international-biological-diversity/ramsar-convention> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

8. Hayvanların Uluslararası Taşıma Sırasında Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ve 103 sayılı Ek Protokolü

Türkiye 1985 yılında, Almanya 1979 yılında imzalamıştır ve her iki ülkede de 1989 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme ile hayvanlara uluslararası taşıma işlemleri sırasında hayvan refahına uygun muamele edilmesi ve hayvanlara eziyet edilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

9. 102 No'lu Kesim Sırasında Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi

Türkiye 2007 yılında sözleşmeyi sadece imzalamıştır. Almanya 1979 yılında imzalamıştır ve 1984 yılında onaylamıştır. Almanya'da 1984 yılında yürürlüğe girmiştir. Mezbahalarda ve mezbaha dışındaki kesim yerlerinde hayvanlara kötü muamelede bulunulmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Kesimden önce hayvanların narkoz vb. yöntemlerle bayıltılması, hayvanların bayıltılmadan kanama kancasına³⁷ alınmaması gibi konular düzenlenmiştir.

10. 87 No'lu Yetiştirme Amaçlarıyla Muhafaza Edilen Hayvanların Korunması Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi

Almanya Sözleşmeyi 1976 yılında imzalamış, 1978 yılında onaylamış ve Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise Sözleşmeyi 2007 yılında imzalamış, 2018 yılında onaylamış ve Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede ekonomik olarak faydalanılması amaçlanan hayvanların korunma, barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasına ve gereksiz acı çekmemelerini sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır^{38 39}.

B. Alman Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Süreç ve Tarihçe

Almanya hayvan hakları konusunda duyarlılığın yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland - GG) 2002 senesi öncesinde "*Gelecek kuşaklara karşı da sorumlu olan devlet, doğal yaşam kaynaklarını anayasal düzenin çerçevesinde yasamayla, yasalara ve hukuka*

³⁷ Sığır kanama hattında kullanılan zincirli çelik döküm kancalardır. Bu zincirin ucundaki kanca ile sağ arka ayak boğdurularak, kanama kancasının arka tarafında bulunan tırnaktan vinç halatının ucunda bulunan aparata takılarak, kanama kancası ve hayvan ilişkisi sağlanır.

³⁸ **Tarım ve Balıkçılık Bakanlığı:** Hayvan Hakları, Hayvanların Korunması ve Refahı Raporu, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara 2011, s. 9.

³⁹ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list> (Erişim Tarihi: 19.07.2023)

uygun olarak yürütme ve yargı organlar aracılığı ile korur.” şeklinde olan 20a maddesine, 2002 yılında “*ve hayvanları*” ibaresi eklenerek “*Gelecek kuşaklara karşı da sorumlu olan devlet, doğal yaşam kaynaklarını ve hayvanları anayasal düzenin çerçevesinde yasamayla, yasalara ve hukuka uygun olarak yürütme ve yargı organlar aracılığı ile korur*”⁴⁰.” olarak düzenlenmiştir ve böylece Almanya, Avrupa’da hayvanlara anayasal korumayı sağlayan ülkelerden olmuştur. GG’ye “*ve hayvanlar*” ibaresinin eklenme süreci makalemizin “Alman Hukukunda Hayvanların Korunması ile İlgili Düzenlemeler” altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Almanya’nın hayvan hakları konusunda duyarlılığın yüksek olduğu ülkeler arasında yer almasında Alman halkının doğa bilinci ve duyarlılığının belirgin etkisi olduğu görülmektedir. Bu durum Alman edebiyatında hayvan hakları konusunun işlenmesinden anlaşılmaktadır. Alman filozof, yazar ve eğitimci Schopenhauer’ın Ahlakın Temeli (Über Die Grundlage Der Moral) eserinde bu konuya açıkça yer verilmiştir: “Hayvanlarla beraber acı çekmek, kendisine güvenileceğine izin verdiğimiz karakterin yardımseverliğine bağlıdır. Kim hayvanlara karşı gaddar davranıyorsa, iyi bir insan olamaz”⁴¹. Almanya’da hayvan hakları konusunda ileri düzenlemelerin olmasında, Almanya’nın siyasi tarihinde hayvanlara karşı kültürel şefkat eğiliminin rol oynamış olabileceği düşünülmektedir⁴². 19. yüzyılın sonlarında Almanya her ne kadar hala monarşi ile yönetilen bir ülke olsa da insani tutumlar geliştirmek konusunda demokrasi ile yönetilen Avrupa’daki komşularından daha başarılı bir performans göstermekteydi⁴³. Bu dönemde demokratik yönetime sahip Avrupa ülkeleri yasa çıkarmak konusunda güçlük çekiyor olsa da Alman İmparatorluğu Hükümdarları, hayvanlara yönelik gerçekleştirilen zalimce davranışları basit bir kararname ile yasaklayabilmekteydi. Örneğin, Alman İmparatoru II. Wilhelm döneminde hayvanların korunması için yasalar çıkartılmıştır. Almanya’nın ilk resmi hayvanları korumakla ilgili yasası, İngiltere’de 1822 yılında siyasetçi Richard Martin tarafından çıkarılan ilk hayvanların korunması ile ilgili yasa olan Martin Yasası’ndan kısa bir süre sonra çıkarılmıştır.

⁴⁰ “Der Staat schützt auch in Verantwortung für die künftigen Generationen die natürlichen Lebensgrundlagen und die Tiere im Rahmen der verfassungsmäßigen Ordnung durch die Gesetzgebung und nach Maßgabe von Gesetz und Recht durch die vollziehende Gewalt und die Rechtsprechung.”

⁴¹ **Schopenhauer**, Arthur: Über Die Grundlage Der Moral, 22. Baskı, Felix Meiner Verlag, Hamburg 1840, s. 19.

⁴² **Niven**, Charles D.: History Of The Humane Movement, 1. Baskı, Johnson Publications, London 1967, s. 97.

⁴³ **Nattrass**, Kate M.: ““. . . and die tere” Constitutional Protection For Germany’s Animals”, Animal Law Review At Lewis & Clark Law School, Cilt 10, Sayı 283, Michigan 2004, s. 285-286.

1837 yılında Stuttgart'ta ilk Alman hayvan koruma cemiyeti kurulmuştur. 1838 yılında Saksonya Krallığı hayvan zulmüne karşı ilk yasayı onaylamıştır. 1871 yılında ise Lübeck dışındaki tüm Alman eyaletleri Bismarck'ın imparatorluk anayasası olarak geçen, Anayasa'daki hayvan zulmüne karşı düzenlemeleri kabul etmiştir⁴⁴. İlk Alman yasaları, hayvanı istismar etmenin bir insana yakışık almayacağı gibi hayvan refahını odak noktasına almayan antroposentrik⁴⁵ gerekçelere sıkı sıkıya dayanmaktaydı. 1878-1880 yılları arasında hayvan deneylerine ilişkin gelişmeler yaşanmıştır, bu konuya makalemizin ilerleyen bölümlerinde "Alman Hukukunda Hayvan Deneylerine İlişkin Düzenlemeler" başlığı altında ayrıntılı olarak değinilecektir. 1886'da Almanya Hayvanları Koruma Cemiyeti'nin kesimhanelerin düzenlenmesine yönelik hükümete verdiği dilekçe, tüm Almanya'da kesimhanelerin düzenlenmesi ile ilgili ulusal bir tartışma başlatmıştır. Hayvanların Korunması yasaları ilk kez Naziler tarafından getirilmiştir⁴⁶. (Führer) Adolf Hitler ve o dönemdeki üst düzey yetkililer, hayvanların korunmasını sağlamak için çeşitli önlemler almıştır⁴⁷. Bazı Naziler çevreci olduğundan hayvanların korunması ve hayvan hakları konuları Nazi rejiminde önemli bir yer tutmuştur⁴⁸. 1920'lerde ilk kapsamlı hayvanları koruma yasası geliştirilmiş ve Almanya 1933'te Nasyonal Sosyalizm etkisi altındayken yasalastırılmıştır. Hayvanların uyuşturulmadan kesilmesinin yasaklanması ile ilgili kanun 21 Nisan 1933'te yürürlüğe giren (*Gesetz über das Schlachten von Tieren vom 21. April 1933*) *Hayvanları Koruma Kanunu (Tierschutzgesetz)*⁴⁹, önceki yasaları geçersiz kılmıştır. Nazi döneminin trajik etkilerine rağmen, bu dönemde hayvanların korunması konusunda sağlam adımlar atılmıştır. II. Dünya Savaşı ile birlikte *Tierschutzgesetz*, genişletilerek birtakım düzenlemelere gidilmiştir. 1972'de Federal Meclis eski *Tierschutzgesetz*'i tamamen iptal edip yeni bir *Tierschutzgesetz (Hayvanları Koruma Kanunu)* formüle ederek kabul etmiştir ve son olarak 2002 yılında hayvan hakları, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nda yapılan §20a'daki düzenleme ile ana-

⁴⁴ Reichsstrafgesetzbuch No. 360 (1871. 1888'de değiştirilmiştir.)

⁴⁵ İnsanı merkeze alan; insanlığı evrenin merkezine yerleştiren, insan varlıklarının ilgi ve çıkarlarına özel bir önem atfeden görüş ya da yaklaşımdır. Bkz. **Cevizci**, Ahmet: Felsefe Sözlüğü, 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 468.

⁴⁶ **Braun**, Bruce/**Castree**, Noel: Remaking Reality: Nature At The Millenium, Routledge, 1. Baskı, Oxford 1998, s. 92.

⁴⁷ **Arluke**, Arnold/**Sanders**, Clinton: Regarding Animals, 1. Baskı, Temple University Press, Philadelphia 1996, s. 132.

⁴⁸ **Proctor**, Robert N.: The Nazi War On Cancer, 1. Baskı, Princeton University Press, Princeton 1999, s. 5.

⁴⁹ <https://lexetius.com/StGB/360,9> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

yasal güvence altına alınmıştır⁵⁰. Açıklananlardan yola çıkılarak Almanya’da hayvanların korunmasında yönelik olumlu bir yaklaşım olduğu baştan sona açıkça görülebilir⁵¹. Günümüzde hayvan hakları konusu ve hayvana yönelik şiddet haberleri medyada yer almaktadır^{52 53 54}. Konu hakkında aktivistlerce duyarlılık oluşturulmaya çalışılmaktadır⁵⁵. Almanya’da hayvanların korunması amacıyla kurulmuş dernekler ve sivil toplum örgütleri bulunmaktadır⁵⁶.

1. Alman Hukukunda Hayvanların Korunmasının Genel Kanunlar Çerçevesinde İncelenmesi

Bu konuda Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland – GG), Alman Medeni Kanunu (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB) ve Alman Ceza Kanunu (Strafgesetzbuch – StGB) incelenecektir.

a. Konunun Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland - GG) Açısından İncelenmesi

Öncelikle GG §20a’ya “ve hayvanların” ibaresinin eklenme sürecinden bahsedilecek ardından GG §20a’da söz konusu düzenleme yapılmadan önce hayvan haklarının diğer anayasal haklar ile çatıştığına nasıl bir hukuki yol izlendiği ve en sonunda hayvan haklarının GG ile güvence altına alınmasından sonraki süreçte hayvanların korunması meselesi incelenecektir.

aa. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası GG §20a Hükmünün Eklenmesinin Tarihiçesi

Almanya’da 1980’li yılların sonunda hayvan hakları aktivistleri, Hayvanları Koruma Kanunu’nun anayasal haklar karşısında zayıf durumda ol-

⁵⁰ [⁵¹ Natrass, s. 288.](https://www.sivildusun.net/avrupada-hayvan-haklari-tarihseridi/#:~:text=1969%20Avrupa%20Konseyi%20Hayvan%20Nakliyat%C4%B1%20Genelgesini%20yay%C4%B1nlar.&text=1972%20Almanya%20Hayvanlar%C4%B1%20Koruma%20Yasas%C4%B1,ko%C5%9Fullar%C4%B1yla%20ilgili%20ilk%20 adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.07.2023)</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁵² <https://www.kreiszeitung.de/lokales/diepholz/diepholz-ort28581/bekommen-gewalt-gegen-tiere-diepholzer-veterinaeramt-soll-verstaerkung-92046974.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁵³ <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/pferderipper-sadisten-auf-der-weide-a-d2481de3-4cba-4a50-ac4a-0f78742de6b2> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁵⁴ <https://www.tagesschau.de/investigativ/report-mainz/illegales-schaechten-101.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁵⁵ <https://www.nau.ch/people/tv-serien/militante-veganerin-kampft-bei-dsds-fur-tierrechte-66423507> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁵⁶ Deutscher Tierschutzbund önde gelen sivil toplum örgütlerindedir. (<https://www.tierschutzbund.de/organisation/ueber-uns/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023))

duğunu fark etmeleri akabinde kampanya başlatmışlardır. 1988 seçimleri ile Yeşiller Partisi koalisyon ortağı olmuştur ve kamuoyu ile eyaletlerin uzlaşmasını sağlamanın neticesinde çevrenin korunması konusunu düzenleyen GG §20a'ya "ve hayvanların" ibaresinin eklenmesine karar verilmesi sağlanmıştır. Bu şekilde GG §20a hükmünün "Devlet, gelecek nesillerin çıkarı için hayatın doğal temelini 've hayvanları' anayasal kanunlar çerçevesinde ve kanunlar yapmak suretiyle ve yönetmeliklere uygun şekilde ve yargı kararları aracılığıyla korur." halini almasına karar verilmiştir. Ancak bu dönemde Hristiyan Demokrat Parti ile sıkı ilişkiler içerisinde olan endüstriyel hayvancılık sektörünün söz konusu karara karşı çıkması nedeniyle GG §20a'da yapılması planlanan değişiklik 2002 yılına kadar yapılamamıştır. 15 Ocak 2002 tarihinde verilen "Kesim Kararı" olarak da anılan Federal Anayasa Mahkemesi'nin (BVerG) kararı ile GG §20a'daki değişiklik kararının önündeki engel kalkmıştır⁵⁷. 20 yıldır Almanya'da yaşayan T.C. vatandaşı bir kasap, dini nedenlerle hayvanlarını uyutmadan kesmek istemiştir ancak dava ile ilgilenen Alman İdare Mahkemesi "Hayvan Koruma Kanunu §4(1): *"Sıcakkanlı bir hayvan ancak kan akışı başlamadan önce uyutulmak şartıyla kesilebilir."* hükmünü gerekçe göstererek kasabın talebine onay vermemiştir. Bu kararın sonrasında kasap kanun önünde eşitlik, kişisel özgürlük, girişim ve din özgürlüğü haklarının ihlal edildiği gerekçeleri ile Bundesverfassungsgericht'e (BVerG) bireysel başvuruda bulunmuştur. Söz konusu başvuru ile ilgili olarak mahkeme, kararın 29. ve 39. paragraflarında bir hayvanın uyutulmadan kesilmesinin hayvana çok acı çektireceğini kabul etmiş olmasına karşın Hayvanları Koruma Kanunu'nun (TierSchG) temelini 'makul bir gerekçe olmaksızın' hayvana acı çektirilmesi, eziyet edilmesi ve zarar verilmesinin önüne geçilmesi olduğunu ve bu sebeple başvuru kasabın hayvanlarını uyutmadan kesme gerekçesinin makul olduğunu belirtmiş ve kasabın üstün anayasal haklarının ihlal edildiğine, kasabın hayvanlarını uyutmadan kesebileceğine karar vermiştir. Bu karar kamuoyunda büyük bir tepkiye neden olmuştur. Hayvan hakları aktivistleri kamuoyunun bu konudaki tepkisini, GG §20a'da yapılması planlan ama yapılamayan değişikliğin önemi konusunda farkındalığı arttırmak için kullanmışlardır. Hayvan hakları aktivistleri, BVerG tarafından verilen karar sonucunda geleneksel bir dini düşünce olan ve hayvana gereksiz acı veren helal kesim yönteminin kabul edilmesinin hayvan hakları açısından kabul edilemez olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aktivistlerin bu olayı bir kampanyaya çevirmesi ile Hristiyan Demokrat Parti köşeye sıkışmıştır. Hristiyan Demokrat Parti hem kamuoyunun hem de

⁵⁷ BVerfG, T. 15.1.2002 - 1 BvR 1783/99 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

partinin tabanını oluşturan muhafazakâr Hristiyan kesimin gözünde İslam dininin acı veren hayvan kesim yöntemini savunan bir parti olarak görülmek istemediğinden her ne kadar endüstriyel hayvancılık endüstrisiyle sıkı ilişkiler içinde olsa da daha önceden engel olduğu GG §20a'ya “*ve hayvanların*” ibaresinin eklenmesi fikrine olumlu yaklaşılmaya başlamıştır. En sonunda ise Hristiyan Demokrat Parti'nin bu konudaki görüş değişikliği ile Parlamento'da çoğunluk sağlanmış ve söz konusu değişiklik 2002 yılında yürürlüğe girmiştir⁵⁸. Ayrıca anayasal koruma sağlanması ile birlikte hayvan haklarına duyarlı bir ülke olmak Almanya'da bir devlet hedefi olarak kabul edilmiştir. Konu ile ilgili olarak sonrasında BVerG kararı aracılığı ile din özgürlüğünün hayvan haklarına baskın gelemeyeceğine dair bir kararın bulunmaması eleştirilmektedir⁵⁹. GG §20a'da hayvanların korunmasına dair yapılan bu düzenleme, hayvan haklarını koruyan kanuni düzenlemeler yapılması konusunda tüm dünyada yol gösterici olmuştur⁶⁰. Almanya'da GG §20a ile hayvan hakları anayasal güvence altına alınmadan önce mahkemelerin GG §5(3)⁶¹ ile güvence altına alınan haklardan olan sanat özgürlüğü (*kunstfreiheit*), araştırma özgürlüğü (*wissenschaftsfreiheit*) ve meslek özgürlüğü (*berufsfreiheit*) ile hayvan haklarının çatışması halinde insan çıkarına ilkesel ölçüde öncelik verilmesinin GG'ye aykırı olduğu ve hayvanların çıkarlarının ve haklarının dikkate alınması gerektiği yönünde yorumlar yaptığı ancak yine de hayvan hakları aleyhine kararlar verdiği görülmektedir. Hayvan hakları GG ile güvence altına alınana kadar hayvanların bu tür muamelelere maruz bırakılması anayasal ve cezai bir sorun teşkil etmemektedir çünkü GG §5(3)'e karşı çıkabilecek bir anayasal değer bulunmuyordu. Almanya'da, 1971 yılındaki “*Mefisto*” kararı sanat özgürlüğünün anayasal korumasının sınırsız olmadığı konusunda esas teşkil eden önemli bir karardır⁶². Bu karar ile Federal Anayasa Mahkemesince sanat kavramı anayasal

⁵⁸ **Evans**, Erin: “Constitutional Inclusion Of Animal Rights In Germany And Switzerland: How Did Animal Protection Become An Issue Of National Importance?”, *Society & Animals*, Cilt 18, Sayı 3, 2010, s. 236-238.

⁵⁹ **Siegert**, Jasper: “Die Wirkweite des Staatsziels Tierschutz – Art. 20a GG in Theorie und Praxis”, *Studentische Zeitschrift für Rechtswissenschaft Heidelberg Wissenschaft Online*, eISSN 2629-7132, Sayı 2, 2022, s. 259.

⁶⁰ **Nattrass**, s. 283-312.

⁶¹ “*Sanat ve bilim, araştırma ve öğretim serbesttir. Öğretim özgürlüğü Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.*”

⁶² Alman yazar Klaus Mann'ın 1936'da yayımlanan *Mefisto* isimli romanı, Nasyonal Sosyalist Almanya'nın yöneticileriyle bir anlaşma yaparak sanatçılık kariyerine devam etmek için siyasi inançlarını reddeden ve tüm insani ve ahlaki değerlerinden vazgeçen yetenekli aktör Hendrik Höfgen'in yükselişini anlatmaktadır. Romanda yer alan Hendrik

perspektiften tanımlanmıştır. Bir başka kararda ise, 1989'da Köln Eyalet Mahkemesi, gösteri esnasında sahnede bir tavuğun kafasının kesilmesi ile ilgili olayda sanat özgürlüğünün anayasal korumasının sınırsız olmadığını belirtmiş ve bu nedenle somut olayda ahlaki bir kanun ihlali söz konusu olduğundan GG §2(1)'in ihlal edildiğine karar vermiştir. Ancak 1990'da Kassel Bölge İdare Mahkemesi kararında, bir gösteri sırasında muhabbet kuşuna yapılan muamelenin hayvana karşı zulüm olarak kabul edilmesine karşın söz konusu olay GG §5(3)'te yer alan sanat özgürlüğü kapsamında değerlendirilmiştir ve anayasada yer alan hakkını kullanmış olduğu gerekçesiyle sanığın beraatine karar verilmiştir⁶³. 2002 yılında GG §20a'ya “ve hayvanların” ibaresinin eklenmesinin ardından BVerfG, 2010 yılında bir davada⁶⁴ hayvan refahının bazı durumlarda insanların temel haklarının sınırlandırılmasını meşrulaştıracak bir neden olabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur⁶⁵. GG §20a'ya “ve hayvanların” ibaresinin eklenmesiyle hayvanların korunması hususu bir devlet hedefi olarak görülmüş, koşulsuz olarak güvence altına alınmış temel haklar arasında yerini almıştır ve son du-

Höfgen kurgusal karakteri, gerçek hayattaki Alman sanatçı Gustaf Gründgens'den ilham alınarak oluşturulmuştur. Gustaf Gründgens'in evlatlık oğlu, Gustaf Gründgens'in ölümünün ardından romanın üvey babasının biyografisi niteliğinde görülerek üvey babasının kişiliğine ilişkin kötü bir izlenime sebep olduğunu ve iftira niteliğinde olduğunu öne sürerek Hamburg Bölge Mahkemesi'nde romanın yayın şirketine dava açmıştır ve bu dava, davacı Gustaf Gründgens'in evlatlık oğlunun aleyhine sonuçlanmıştır. Sonrasında davacı, kararı temyiz etmiştir. Hamburg Yüksek Bölge Mahkemesi'ndeki temyiz sürecinde dava, davacı lehine sonuçlanmış ve söz konusu kitap Gustaf Gründgens'in onurunu ve itibarını ihlal ettiği gerekçesiyle yasaklanmıştır. Federal Adalet Divanı (Bundesgerichtshof – BGH) kararı onamıştır. Sonrasında dava, davalı yayın şirketi tarafından romanın bir sanat eseri olduğu bu sebeple anayasal korumayı hak ettiği gerekçesiyle Federal Anayasa Mahkemesi'ne (BVerG) taşınmıştır. BVerG kitabın konusunun Gustaf Gründgens'in biyografisi niteliğinde olup olmadığına dair detaylı incelemeler yapmış ve kitabın ana karakteri her ne kadar Gustaf Gründgens'den ilham alınarak oluşturulmuş olsa da kitabın yazarının kitabın önsözünde yer alan, kitabını Hitler diktatörlüğü nefretine dayanarak yazdığı ve Gustaf Gründgens'i hedef almadığına dair açıklamanın olmasını da göz önünde bulundurarak kitabın Gustaf Gründgens'in biyografisi niteliğinde olmayıp edebi bir sanat eseri niteliğinde olduğuna karar vermiş ve bu nedenle kitabın yasaklanmasını sanat özgürlüğüne haksız bir müdahale olarak değerlendirmiştir. (BVerfG, T. 24.02.1971 - 1 BvR 435/68 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 20.09.2023)), (Scheffler, Uwe/Ünver, Yener: Sanat ve Ceza Hukuku Cilt: 2, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 26.)

⁶³ AG Kassel, T. 5.10.1990 - NStZ 1991, 443 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁶⁴ BVerfG, T. 12.10.2010 - 2 BvF 1/07 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁶⁵ **Uran-Murphy**, Peri: “Hayvanların Anayasal Çerçeve ve Korunması”, The Journal of Academic Social Science, Yıl 7, Sayı 88, 2019, s. 252-275.

rumda bir diğ er anayasal hak olan sanat özgürlüğü karşısında üstün hale gelmiştir. Hayvanların korunması konusunun GG'ye dahil olmasında temel saik, “hayvanlar ve insanların eşit yaratıldığı nın tanınması” olarak ifade edilmekle birlikte sanat özgürlüğü çatısı altında hayvanlara zarar verilmesi kaldırılmış ve sanatç ıların hayvanlara zarar vermeyecek şekilde sanatlarını icra edebilecekleri belirtilmiştir⁶⁶.

bb. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası (GG) §20a'nın Tam Uygulanmadığı na Dair Eleştiriler

Öğretide GG §20a'nın tam olarak uygulanmasında hala eksiklikler olduğuna dair eleştiriler bulunmaktadır⁶⁷. 2013 yılında Hayvanları Koruma Kanunu'nda (TierSchG) hayvanların lehine değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu değişikliklerden önce TierSchG §5(3)'te bazı hallerde domuz yavrularına anestezi uygulanmadan kastrasyon işleminin yapılabileceğine dair bir düzenleme yer almaktaydı. Bu düzenlemenin en son yapılan 2013 yılındaki değişiklikle kaldırılmasına karar verilmiş olmasına rağmen TierSchG §21 (1)'e getirilen düzenleme ile yavru erkek domuzlara anestezi olmadan kastrasyon işleminin uygulanabilmesi 31 Aralık 2020 tarihine kadar uzatılarak bir geçiş dönemi sağlanmıştır. Yavru erkek domuzların doğumdan birkaç gün sonra hadım edilmesinin sebebi erginlik çağını geçmiş domuzları piş irirken “*Ebergeruchs*” olarak ifade edilen kötü kokunun ve bundan dolayı oluşan kötü tadın engellenmesidir. Almanya'da domuz çiftliği sahiplerinin söz konusu kötü kokunun önlenmesi için yavru domuzları hadım etmek dışındaki aşılama, genetik değişiklik ya da anestezi gibi yöntemleri pahalı veya uygulanamaz bulduklarından kanun koyucu geçiş dönemi düzenlemesine gitmiştir ancak bu ekonomik menfaatlerin GG §20a ile güvence altına alınmış olan hayvanların korunması ile ilgili düzenlemeyi bu şekilde baskılaması uygun değildir⁶⁸. Son durumda 1 Ocak 2021 itibariyle yavru erkek domuzların anestezi olmadan hadım edilmesi yasaktır.

b. Konunun Alman Medeni Kanunu (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB) Açısından İncelenmesi

1990 tarihli Hayvanların Hukukî Konumunun İyileştirilmesi Yasası ile birlikte Alman Medeni Kanunu'na (BGB) §90a hükmü eklenmiştir. BGB §90a ile hayvanlar hukuk öznesi kabul edilmemiştir ama hayvanların eşya

⁶⁶ Scheffler/Ünver, s. 28.

⁶⁷ Siegert, s. 258-271.

⁶⁸ Siegert, s. 264.

olmadıkları belirtilerek, hayvanlara kendine özgü (sui generis) bir kategori oluşturulmuştur.

aa. BGB'ye Göre Hayvana Tanınan Hukuki Statü

Hayvanlara tanınan söz konusu özel statü ile hukuk öznesi ve hukuk nesnesi karmaşıklığı değiştirilmeden bırakılmıştır. Kanun koyucu statü ve etik temelli hayvan koruma anlayışı çerçevesinde yasanın uygulanması ile yorumlanması bağlamında hareket edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. BGB'de hayvanın eşya olmadığına ilişkin hüküm bulunmasına karşın özel hüküm bulunmadığı hallerde eşyalara ilişkin hükümlerin hayvanlara uygulanacağı belirtilmiştir⁶⁹.

bb. Alman Medeni Kanunu'na Göre (BGB) Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu

Hayvan bulunduranın sorumluluğu konusu ise BGB §833 ve 834'te düzenleme altına alınmıştır. BGB §833'te sahipli bir hayvanın bir kişiyi öldürmesi ya da bir kişinin vücuduna veya sağlığına zarar vermesi ya da bir şeye zarar vermesi halinde hayvanın sahibinin zarar gören tarafın zararını tazmin etmekle yükümlü olduğu düzenlenmiştir. Hayvan bulunduranın sorumluluğu tehlike sorumluluğu ve kusur sorumluluğu arasında dengeleyici bir hüküm olarak kabul edilmiştir⁷⁰.

c. Konunun Alman Ceza Kanunu (Strafgesetzbuch – StGB) Açısından İncelenmesi

Alman Ceza Kanunu (Strafgesetzbuch – StGB) içerisinde hayvanlara ilişkin hükümler yer almaktadır. StGB §295 uyarınca hayvanlar eşya müsaadesine konu olabilmektedirler. Hayvan pornosu ve çevreye karşı işlenen suçlar bakımından StGB'de yer alan düzenlemelere alt başlıklarda yer verilmiştir.

aa. Hayvan Pornosu Düzenlemesi

Alman Ceza Kanunu (Strafgesetzbuch – StGB) §184a uyarınca hayvanlara yönelik şiddet davranışını ya da hayvanla cinsel ilişkiyi tasvir eden pornografik içeriklerin yayımlanması veya kamuya açık hale getirilmesi veya bu içerikleri kullanmak veya başka bir kişi tarafından kullanılmasını

⁶⁹ Koçhisarhoğlu/Söğütlü-Erişgin, s. 1705-1706.

⁷⁰ Keskin-Orhan, Merve: Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, s. 28.

kolaylaştırmak amacıyla üretilmesi, elde edilmesi, tedarik edilmesi, stoklanması, reklamının yapılması veya ithalatı ya da ihracatının yapılması halinde üç yıla kadar hapis cezası veya para cezası verilir⁷¹. Her ne kadar StGB §184a'da hayvan pornosu konulu içeriklerle ilgili düzenleme yer alsada bu hüküm Alman Anayasası (GG) §5'te yer alan sanat özgürlüğü karşısında zayıf kalmaktadır. Bu noktada örneğin, hayvan ile cinsel ilişkiyi tasvir eden bir tablo sanat özgürlüğünden kaynaklanan anayasal koruma altında olduğundan burada StGB §184a uygulanmamaktadır⁷².

bb. Çevreye Karşı İşlenen Suçlar Bakımından Hayvanların Korunması

StGB §324a uyarınca her kim toprak kirliliğine sebep olduğu sırada hayvanların sağlığına önemli ölçüde zarar verirse beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılır. StGB §325 uyarınca her kim bir tesis veya makinanın işletilmesi sırasında hava kirliliğine sebep olmak suretiyle hayvanların zarar görmesine neden olursa beş yıla kadar hapis cezasına ya da para cezasına çarptırılır. StGB §325a uyarınca her kim bir tesis veya makinanın işletilmesi sırasında gürültüye, titreşimlere ve iyonlaştırıcı olmayan radyasyona neden olarak hayvanlara zarar verirse beş yıla kadar hapis cezasına ya da para cezasına çarptırılır. StGB §326 her kim hukuka aykırı olarak yetkisiz bir şekilde bir hayvan ya da bitki popülasyonunu tehlikeye atabilecek nitelikte, zehirli, patlayıcı, yanıcı veya radyoaktif atıkları kullanırsa beş yıla kadar hapis cezasına ya da para cezasına çarptırılır. StGB §328/1-(2) uyarınca her kim radyoaktif maddeler ve diğer tehlikeli maddeleri izinsiz kullanmak suretiyle hayvanlara ciddi zarar verirse beş yıla kadar hapis cezasına ya da para cezasına çarptırılır. StGB §329/3-(6) uyarınca her kim bir tabiat koruma alanında, geçici olarak tabiat koruma alanı yapılmış alanda ya da milli park olarak ayrılan bir alanda hukuka aykırı olarak Federal Doğa Koruma Kanunu (Bundesnaturschutzgesetz) kapsamında özel olarak korunan hayvanın yumurtalarını tamamen ya da kısmen yok eder, yakalar ya da avlarsa beş yıla kadar hapis cezasına ya da para cezasına çarptırılır. StGB §330/1-(3) uyarınca StGB §324 ve 329 arasındaki suçların işlenmesi sonucunda özel olarak koruma altına alınmış bir hayvana kalıcı olarak zarar verilmesi suretiyle suçun neticesi sebebiyle ağırlaşmış suç haline gelmesi halinde fail on yıla kadar hapis cezasına çarptırılır⁷³.

⁷¹ <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)

⁷² Scheffler/Ünver, s. 476.

⁷³ <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)

2. Alman Hukukunda Hayvanların Korunmasının Özel Kanunlar Çerçevesinde İncelenmesi

Bu konuda Alman Hayvanları Koruma Kanunu (Tierschutzgesetz – TierSchG), Köpek Vergisi Kanunu (Hundesteuergesetz – HuStG) ve hayvan deneylerine ilişkin mevzuat incelenecektir.

a. Konunun Alman Hayvanları Koruma Kanunu (Tierschutzgesetz - TierSchG)⁷⁴ Açısından İncelenmesi

Almanya’da 1972 senesinden itibaren Alman Hayvanları Koruma Kanunu (TierSchG) yürürlüktedir. Kanun’da en son değişiklik 13.07.2013 tarihinde yapılmıştır. Kanun 22 maddeden oluşmakta olup amacı; hayvanların, insanların sorumluluğu altında yaşamlarının ve sağlıklarının korunması olarak belirtilmiştir. TierSchG §17’de sahipsiz omurgalı hayvanların korunması ve bu hayvanlara zarar verilmesi halinde uygulanacak yaptırım düzenlenmiştir⁷⁵. TierSchG §17’de yer alan suçtan mahkûm olan kişilerin hayvan sahibi olmaları, hayvanlara bakmaları ya da mesleki amaçla hayvanlardan yararlanmaları belirli sürelerle yasaklanmıştır. Ayrıca sahipli bir hayvanın öldürülmesi ya da vücut bütünlüğüne zarar verilmesi, Alman Ceza Kanunu (StGB) §303’te⁷⁶ “*mala zarar verme suçu*” kapsamında -kamunun menfaatinin ilgilendiren durumlar hariç tutulmak üzere- şikâyete tabi bir suç olarak düzenleme altına alınmıştır. Kişinin kendi hayvanı da olsa, kendi hayvanı üzerinde tıbbi amaçlar dışında deney yapması ve yaptırması, cinsel amaçlı olarak kendisinin veya başkasının menfaatine kullanması, hayvanını ödül olarak vermesi, acı çektirmesi veya eziyet etmesi davranışları düzenlenmiştir. TierSchG’in uygulanması konusunda görevli ve yetkili makam Veteriner Dairesi’dir (Veterinäramt). Bu nedenle Kanun’a aykırı davranışların ihbarı, yer itibarıyla yetkili Veteriner Dairesi’ne (Veterinäramt) yapılmaktadır. Veteriner Dairesi ile irtibata geçilememesi durumunda zorunluluk halinde zabıta veya polise ihbarda bulunulabilmektedir⁷⁷.

⁷⁴ <https://www.gesetze-im-internet.de/tierschg/BJNR012770972.html> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

⁷⁵ “Her kim haklı bir sebep olmaksızın omurgalı bir hayvanı öldürür veya vicdansızca ciddi bir şekilde acı çekmesine sebebiyet verir veya eziyet eder ya da uzun sürecek veya kendisini tekrarlayacak şekilde ciddi bir şekilde acı çekmesine sebebiyet verir veya eziyet ederse 3 yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.”

⁷⁶ Yenisey, Feridun/Plagemann, Gottfried: Alman Ceza Kanunu (Strafgesetzbuch) (StGB), 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 421-422.

⁷⁷ <https://www.gesetze-im-internet.de/tierschg/BJNR012770972.html> (Erişim Tarihi: 17.09.2023), **TBMM**: Hayvan Haklarının Korunması ile Hayvanlara Eziyet ve Kötü Muamelelerin Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla

aa. Alman Hayvanları Koruma Kanunu (TierSchG), Köpek Vergisi Kanunu'nun (Hundesteuergesetz – HuStG) ve Dövüş Köpeklerinin Tutulmasına İlişkin Yönetmelik'in Uygulamadaki Görünümleri

Almanya'da evcil köpek besleyenler Köpek Vergisi Kanunu (Hundesteuergesetz – HuStG) §2 uyarınca köpek vergisi ödemekle yükümlüdürler⁷⁸. Eğer beslenen köpek, tehlikeli köpek türleri arasında yer alıyorsa bu vergi miktarının daha da yükselebilmesi söz konusu olabilmektedir. Tierschutzgesetz §17'ye göre geçerli bir nedeni olmadığı sürece bir canlıyı öldüren veya canlıya acı çektiren kişiler para cezasına ya da üç yıla kadar hapse çarptırılmaktadır. *Dövüş Köpeklerinin Tutulmasına İlişkin Yönetmelik madde 3 uyarınca ancak ehliyetle ve ağızlıkları olarak dövüş köpeği gezdirilebilir aksi davranış cezai yaptırıma tabidir*⁷⁹. Dövüş köpeği muhafaza edebilmek için emniyetten izin ve ehliyet alınmalıdır. Almanya'da sahihsiz hayvan kontrolü konusundan yerel yönetimler sorumludur⁸⁰. Alman Veterinerler Birliği, görme engellilerin yanında refakat amaçlı bulunan köpeklerin de dinlenme saatlerine ihtiyaç duyduklarını ve bu konuda TierSchG'de düzenleme bulunmamasını eleştirmiştir⁸¹.

bb. Konuya İlişkin Örnek Mahkeme Kararı

Almanya'da sahihsiz hayvan kontrolü konusunda yerel yönetimlerin sorumluluğu hakkındaki *VG Göttingen, Urteil vom 19.05.2010 - 1 A 288/08* numaralı kararda Almanya'da bir veteriner hekimin sokakta bulduğu kediyi tedavi etmesi ve tedavi masraflarını vekaletsiz iş görme hükümleri uyarınca belediyeden talep etmesine dair davanın kabul edilmesi verilebilir.

b. Alman Hukukunda Hayvan Deneylerine İlişkin Düzenlemeler

İlk kez 1878-1879 yıllarında Alman hayvan koruma derneklerinin hayvan denekler konusundaki ılımlı tutumlarına karşılık olarak; Almanya'da hayvan deneyi karşıtı hareket başlamıştır. 1879'da Almanya Hayvanları Koruma Kongresi'nde hayvan deneyi karşıtı hareket ile bu konuya ılımlı

Kurulan Meclis Araştırması Raporu, Yasama Dönemi 27, Yasama Yılı 3, Sıra Sayısı 132, Ekim 2019, s. 67.

⁷⁸ <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/jlr-HuStGBEP2> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

⁷⁹ <https://im.baden-wuerttemberg.de/de/sicherheit/polizei/praevention/kampfhundeverordnung> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁸⁰ <https://im.baden-wuerttemberg.de/fileadmin/redaktion/m-im/intern/dateien/pdf/Kampfhundeverordnung.pdf> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

⁸¹ https://www.tierschutz-tvt.de/alle-merkblaetter-und-stellungnahmen/?no_cache=1&download=TVT-MB_131.4__Hunde_im_soz._Einsatz_Juni_2018.pdf&did=181 (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

yaklaşanlar arasında yaşanan gerginlik sonunda Hayvanlara Yönelik Bilimsel İşkenceyle Savaş Uluslararası Cemiyeti kurulmuştur. 1880'lerin başında hayvanların deneylerde kullanılmasıyla ilgili düzenlemelere yönelik yapılan siyasi tartışmalar sonucunda, hükümet bu konuya yönelik bir çalışma başlatmıştır. Alman hayvan koruma derneklerinin çoğu denek hayvanlarının yasaklanmasını savunmuştur. Almanya bu konuda imzalanan *123 No'lu Deney ve Diğer Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Omurgalıların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi*'ne taraftır, buna göre deney esnasında ya da deneyin bitiminden sonra hayvanın öldürülmesi gerekirse bu işlemin işin ehli kişiler tarafından yapılması gereklidir ve deney hayvanlarına genel olarak hayvan refahına uygun muamele edilmesi amaçlanmıştır. UNESCO "*Hayvan Hakları Beyannamesi*" 6. maddesinin getirdiği hayvanlara deney esnasında kötü muamele edilmemesine ilişkin yükümlülükler bulunmaktadır. TierSchG §2a (3) uyarınca bilimsel bir deneyde hayvan veya hayvana ait dokuların ya da organların kullanılabilmesi için bilimsel olarak gerekliliklerinin ortaya konulması akabinde Almanya Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı'ndan (Bundesministerium für Bildung und Forschung) izin alınması gerekmektedir. TierSchG §4(3)⁸²'te omurgalıların ne şartlarda bilimsel amaçlarda kullanılabileceği düzenlenmiştir. Bu konuya ilişkin olarak Almanya'da kâr amacı gütmeyen, Almanya Federal Hükümeti ve eyaletlerce maddi yönden desteklenen bağımsız bir araştırma kuruluşu olan Max Planck Enstitüsü'nün laboratuvarında, SOKO Tierschutz ve Cruelty Free International isimli aktivist organizasyonların yürüttüğü gizli araştırmanın sonucunda hayvan deneyleri yapılırken hayvanlara eziyet edildiğine dair görüntüler ortaya çıkmıştır. Bu görüntülerin ortaya çıkmasından sonra aktivistlerce ve kamuoyunca mevcut Hayvanları Koruma Kanunu'nun yetersiz olduğuna dair tartışmalar başlamıştır. Almanya'da dava açılmış ve söz konusu laboratuvardaki çalışmalara son verilmiştir⁸³. Alman Hükümeti etik dışı hayvan deneylerinin önüne geçmek için hala çalışmalara devam etmektedir. Bu durumla ilgili olarak medyada haberler yer almaktadır⁸⁴.

⁸² "Omurgalıların sadece organlarını veya dokularını bilimsel amaçlarla kullanmak amacıyla öldürülmelerinde, § 7(2), mutatis mutandis (gerekten değişikliğin yapılması şartıyla) uygulanır. Köpekler, kediler ve primatlar, ancak böyle bir amaç için veya hayvan deneylerinde kullanılmak üzere yetiştirilmişlerse bilimsel amaçlar için öldürülebilirler. 2. cümleden istisna yoluyla, yetkili makam, hayvanların korunmasıyla uyumlu olduğu ölçüde, 2. cümleye uygun olarak yetiştirilmemiş hayvanların öldürülmesine izin verebilir."

⁸³ <https://crueltyfreeinternational.org/monkey-experiments-max-planck-institute-germany> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁸⁴ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-42862766> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

C. Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Süreç ve Tarihçe

Türk kültüründe hayvanların konumu özel bir yer tutar. Toplumda hayvanların konumuna ilişkin tarihten örnekler: Orta Asya döneminde 12 hayvanlı takvim kullanılmış olması⁸⁵; Osmanlı döneminde dünyanın ilk hayvan hastanesi Gurabahane-i Laklakan'ın (Düşkün Leylek Evi) kurulması, 1587 yılında Sultan III. Murat'ın yük hayvanlarına taşıyabileceklerinden daha fazla yük yüklenmesini bir fermanla yasaklamış olması⁸⁶ ile Kanuni Sultan Süleyman ve Şeyhülislam Ebusuud Efendi ile aralarında geçen ünlü diyalog⁸⁷ hayvanlara verilen önemin göstergelerindedir. Her ne kadar Türkiye'de hayvanların kültürel olarak özel bir yeri⁸⁸ olsa da günümüzde maalesef hayvanların ekonomik menfaatler uğruna orantısız sömürülmesi ve hayvanlara yönelik şiddet ve istismarın yaygın hale gelmesi söz konusudur⁸⁹. Medyada hayvan haklarına yönelik ihlallere ilişkin haberlere ve haklarının bilinmesine yönelik içeriklere yer verilmektedir⁹⁰. Bazı bölgelerde örf ve adetler nedeniyle hayvan dövüşleri düzenlenmeye devam etmektedir⁹¹. Hayvanların korunması amacıyla kurulmuş dernekler ve sivil toplum örgütleri bulunmaktadır⁹².

⁸⁵ **Kaya**, İdris Güven: "İsmail Bin Abdullah'ın Oniki Hayvanlı Türk Takvimi", Turkish Studies, Cilt 7, Sayı 2, 2012, s. 15-34.

⁸⁶ **Sarıçık**, Murat: "III. Murad Devrinden Hayvan Haklarıyla İlgili Bir Ferman", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı, Sayı 6, 1999, s. 69.

⁸⁷ Kanuni Sultan Süleyman: "Dırahtı ger sarmış olsa karınca (Meyve ağaçlarını sarınca karınca), zarar var mı karıncayı kırınca?" Şeyhülislam Efendi: "Yarın hakkın divanına varınca, Süleyman'dan hakkını alır karınca (**Kolektif**: Kanuni Sultan Süleyman-Avrupa Fatihi, Sancak Yayınları, İstanbul 2020, s. 142)

⁸⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/osmanlida-hayvan-haklari-tarihi-belgelerde/2300146> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁸⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hayvanlari-koruma-derneğine-horoz-dovusu-baskini-42245091> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁹⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/barinaktaki-kopeklerin-belediye-ekiplerince-olumenterk-edilmeye-calisildigi-iddia-edildi/2376659> (Erişim Tarihi: 09.07.2023), <https://www.gazeteduvar.com.tr/kumluca-belediyesinin-boga-guresinde-yarali-hayvanigurestirdiler-haber-1578310> (Erişim Tarihi: 09.07.2023), <https://www.haberturk.com/izmir-haberleri/100976941-kopege-cinsel-istismara-1-5-yil-hapis> (Erişim Tarihi: 09.07.2023), <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/dikkat-kopek-var-filmi-hayvan-haklarinadikkati-cekecek/2703228> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁹¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60019725> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

⁹² HAYTAP önde gelen sivil toplum örgütlerindedir. (<https://www.haytap.org/tr/manifestomuz> (Erişim Tarihi: 09.07.2023))

1. Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasının Genel Kanunlar Çerçevesinde İncelenmesi

Konu ile ilgili olarak T.C. Anayasası'nda doğrudan bir düzenleme olmadığından ayrı bir başlık altında incelenmesi yapılmayacaktır. T.C. Anayasası'nda hayvanların korunması ile ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. T.C. Anayasası'nın 56. maddesinde çevre ile ilgili genel olarak "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir." şeklinde düzenleme bulunmaktadır. Türk hukukunda hayvanların korunması ile ilgili olarak T.C. Anayasası, kanunlar ve uluslararası sözleşmelerin bazılarında dolaylı ve bazılarında doğrudan hükümler bulunmaktadır. T.C. Anayasası'nda hayvanların hakları ve korunmasına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmaması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir⁹³. Bu konuda 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu (HKK), 7332 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Türk özel hukuku, Türk kamu hukuku ve son dönemlerde öne çıkan hayvan deneyleri konusundaki düzenlemeler incelenecektir. Türk hukukunda hayvanın sözcük anlamının karşılığı verilmemiştir. Türk Dil Kurumu'na göre hayvan kelimesinin karşılığı "duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık" olarak verilmiştir. 5199 sayılı HKK'da 3. maddesinde hayvanlar; "evcil hayvan", "sahipsiz hayvan", "güçten düşmüş hayvan"⁹⁴, "yabani hayvan", "ev hayvanı"⁹⁵, "kontrollü hayvan", "deney hayvanı" ve "kesim hayvanı" olarak

⁹³ **Uyumaz**, Alper: "Bir Hukuk Sorunsalı Olarak Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hayvan Hakları", Gazi Üniversitesi (Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi) Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 3, 2016, s. 163; Aynı görüşte bkz. **Ertan**, Birol: "Hayvan Hakları ve Türkiye", Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları: 25, Ankara 2001, s. 409.

⁹⁴ "Bulaşıcı ve salgın hayvan hastalıkları haricinde yaşlanma, sakatlanma, yaralanma ve hastalanma gibi çeşitli nedenlerle fiziki olarak iş yapabilme yeteneğini kaybetmiş binek ve yük hayvanlarını ifade eder."

⁹⁵ Türk Hukukunda "ev hayvanı" ve "evcil hayvan" birbirinden farklıdır. Ev hayvanı, evcil hayvanın bir alt türüdür. 5199 sayılı HKK'ya göre hayvanın yaşadığı yer, bakım ve sorumluluğunun kim tarafından yerine getirildiği ve hayvana ile hayvana bakım veren arasındaki ilişki esas alınarak "ev hayvanı" ve "evcil hayvan" ayrımı yapılmıştır. Evcil hayvanlar açısından, hayvana bakım veren kişi ile hayvan arasında özel bir ilişki aranmamaktadır ve hayvanın bakım veren kişinin mülkünde bakılmasına gerek yoktur. Buna karşın ev hayvanının bakımı ve sorumluluğunun sahibi tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir, evcil hayvanlar bakımından bu şart aranmamıştır. (**Tuncer-Kazancı**, İdil (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): "Hayvanın Hukuki Niteliği Çerçevesinde Ev Hayvanlarının Hacedilemezliği", Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 501-502)

sınıflandırılmıştır. 24.6.2004 tarih ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu (HKK) 3.maddesinin (ı) bendinde önceden “süs hayvanı” ibaresi de yer almaktayken 09.07.2021 tarih ve 7332 sayılı Kanun ile 5199 sayılı HKK ile kanunda geçen hayvanlara ilişkin tüm “süs” ibareleri kaldırılmıştır.

a. Konunun Türk Özel Hukuku Açısından İncelenmesi

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda hayvanların hukuki statüsünü açıkça düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Hayvanların eşya sayılıp sayılmayacağı tartışmalı bir konudur. Hayvan Hakları Bildirgesi sonrasında Türk Medeni Kanunu’nda (TMK) hayvanın hukuki durumu ile ilgili bir değişiklik yapılmamıştır. 5199 sayılı HKK’nın 4. maddesinin (a) bendinde “*Bütün hayvanlar eşit doğar ve bu Kanun hükümleri çerçevesinde yaşama hakkına sahiptir*” hükmü yer almaktadır. 09.07.2021 tarihinde 7332 sayılı kanunla getirilen düzenlemeler ile 5199 sayılı HKK’da önemli değişiklikler yapılmıştır ancak “hayvanlar eşya değildir” şeklinde açık bir düzenleme halen bulunmamaktadır⁹⁶. Doktrinde bir görüş, 5199 sayılı HKK’nın 4. maddesinin (a) bendinde hayvanların yaşama hakkına sahip olduğu hükme bağlanmış olduğundan örtülü olarak hayvanların eşya sayılmadıklarını ve eşyalara uygulanan kuralların hayvanlara doğrudan değil; kıyas yoluyla uygulanması esasının kabul edilmesini uygun bulmaktadır⁹⁷ Bir kişinin mülkiyetinde olan bir hayvana zarar verilmesi halinde haksız fiile dayalı tazminat sorumluluğu gündeme gelir. Hayvanlara zarar verilmesi konusunun eşya hukuku kurallarından ziyade ceza hukuku ve idare hukuku ile ilgili olduğu düşüncesi doktrinde yer almaktadır⁹⁸. Doktrinde Türk hukukunda hayvanların eşya kabul edildiği düşüncesine karşıt bir görüş olarak 5199 sayılı HKK hükümleri, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu madde 82/III/c ve d bentlerinde *tedavi amaçlı olmadan hayvanlara acı çektirebilecek genetik kimlik değiştirme işlemlerinin patent koruması dışında bırakılması düzenlemesi*, 4721 sayılı TMK madde 764/II fıkrasında *hayvanların mülkiyeti saklı tutma sözleşmesine konu olamayacağı düzenlemesi*, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu (TBK) madde 376 ve 224’te hayvanların kiralanmasına ve ayıba ilişkin satışlarında özel hüküm bulunmasını öne sürerek bu görüşlere katılmayan bir

⁹⁶ **Nart**, Serdar (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): “Karşılaştırmalı Hukukta Hayvanların Hukuki Niteliği”, Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 366, (Karşılaştırmalı Hukuk).

⁹⁷ **Oğuzman**, M. Kemal/**Seliçi**, Özer/**Oktay-Özdemir**, Saibe: Eşya Hukuku Kısaltılmış Ders Kitabı, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, s. 3-4.

⁹⁸ **Bilgin-Yüce**, Melek: Eşya Hukuku Pratik Çalışmaları, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 23.

görüş de bulunmaktadır⁹⁹. Türk hukuk sistemi sahipli hayvanların sahiplerine aidiyet bağı ile bağlı olmalarından yola çıkarak, sahipli hayvanları taşınır eşya gibi nitelendirmektedir ve hayvanın sahibini de hukuk düzeni çerçevesinde korumaktadır¹⁰⁰.

aa. Türk Borçlar Kanunu'na (TBK) Göre Hayvanların Verdiği Zararlar

Türk hukukunda hayvanların verdiği zararlar ile ilgili düzenlemeler, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 67 ile 68. maddelerinde ve 5199 sayılı HKK'nın 5. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Hayvan bulunduranın kontrolü altındaki hayvanın hareketi sebebiyle bir kişinin, şahsında veya malvarlığında zarar meydana gelmiş olması, hayvanın hareketi ile ortaya çıkan zarar arasında uygun illiyet (nedensellik) bağı bulunması ve hayvan bulunduranın sorumluluktan kurtuluş kanıtı getirmemiş olması halinde hayvan bulunduranın sorumluluğu gündeme gelmektedir. Doktrinde bir görüş, her hayvan tehlike yaratmadığı için hayvan bulunduranın sorumluluğunu tehlike sorumluluğuna dayandırmamaktadır¹⁰¹. TBK'nın 67. maddesi uyarınca hayvan bulunduran kişi, bulundurduğu hayvanın üçüncü kişiye maddi veya manevi zarar vermesi halinde ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlüdür. Hayvan bulunduranın kurtuluş kanıtı getirmesi kaydıyla sorumluluktan kurtulabileceği ve söz konusu sahipli hayvanın, bir başkası veya bir başkasına ait hayvan tarafından ürkütülmesiyle zararın doğmuş olması halinde bu kişilere rücu edebilecekleri düzenlenmiştir. TBK'da terk edilen hayvanın verdiği zarardan terk eden hayvan bulunduranın sorumlu olup olmadığı konusunda belirsizlik söz konusu olup bu konu açıkça düzenlenmemiştir; bu durum doktrinde haklı olarak bir eksiklik olarak görülmüştür¹⁰². TBK'nın 68. maddesinde¹⁰³ taşınmaz zilyedinin hayvanı

⁹⁹ **Cumaloğlu**, Emre: "Medeni Hukukta Hayvan Hakları ve Hayvanlar Üzerindeki Hak", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan Özel Sayısı, 2017, s. 578.

¹⁰⁰ **Babayiğit**, s. 44.

¹⁰¹ **Ceylan**, Ebru (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): "Türk Borçlar Kanunu'na Göre Hayvan Bulunduranın Sorumluluğunun Değerlendirilmesi", Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 56.

¹⁰² **Ceylan**, s. 55.

¹⁰³ "TBK 68. madde: Bir kişinin hayvanı, başkasının taşınmazı üzerinde bir zarar verdiği takdirde, taşınmazın zilyedi, o hayvanı yakalayabilir, zararı giderilinceye kadar alıkoymalı; hatta durum ve koşullar haklı gösteriyorsa hayvanı diğer yollarla etkisiz hâle getirebilir.

Bu durumda, taşınmazın zilyedi derhâl hayvan sahibine bilgi vermek ve sahibini bilmiyorsa, onun bulunması için gerekli girişimleri yapmak zorundadır."

alıkoyma hakkı düzenlenmiştir. Hayvan bulunduranın hayvanının, başkasının taşınmazına zarar vermesi durumunda hayvan bulunduranın bu zararı tazmin etmesi gerekmektedir. Söz konusu zarar tazmin edilene dek taşınmaz zilyedinin hayvanı alıkoyma hakkı veya içinde bulunulan durum hakkı gösterdiği takdirde hayvanı “etkisiz hale getirme” hakkı bulunmaktadır. Eski Borçlar Kanunu’nda bu hüküm 57. maddede düzenlenmiş olup “etkisiz hale getirme” ifadesinin yerine “öldürebilir” ifadesi bulunmaktaydı. Doktrinde bazı görüşler, söz konusu ifadenin “etkisiz hale getirme” olarak değiştirilmesini hayvan hakları açısından isabetli bulmaktadır¹⁰⁴, ben de bu görüşlere iştirak etmekteyim. 5199 sayılı HKK’nın 5. maddesinin 2. fıkrasında *hayvan sahiplerinin, hayvanlarından kaynaklanan çevre kirliliği, insanlara verilen zararlar ve rahatsızlıklar nedeniyle önleyici tedbirler almakla yükümlü olduğu; zamanında ve yeterli tedbir almamaları halinde bundan kaynaklanan zararları tazmin etmek zorunda oldukları* düzenlenmiştir¹⁰⁵.

bb. Hayvan Haczi Düzenlemeleri

Hukukumuzda hayvanlar eşya olarak kabul edilmektedir ve kanunen koruma altındadırlar. Bu koruma hayvanların haczedilmesine engel değildir. Hayvanlar taşınır eşya olarak işlem görmektedirler ve taşınır hazine ilişkin düzenlemelere tabidirler. İcra ve İflas Kanunu’nun (İİK) 82. maddesinin 4. fıkrası uyarınca icra memuru tarafından haczi talep edilen malın haczinin caiz olup olmadığı değerlendirilir. İİK’nın 82. maddesinin 1. fıkrasının 4¹⁰⁶, 5¹⁰⁷ ve 7¹⁰⁸. bentleri uyarınca bazı hayvanlar haczedilemez. Buna göre haczin konusunu oluşturamayacak hayvanlar borçlunun yaşamını veya ekonomik faaliyetini sürdürebilmesi için gerekli olmalıdır. Çiftlik Hayvanlarının Refa-

¹⁰⁴ **Ceylan**, s. 73; **Tavşancıl-Kalafatoğlu**, Deniz (Editörler: Herdem Belen, İsmail Altay): “Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu ve Hayvan Hakları”, Borçlar Kanunu Genel Hükümler Konferansları II, Prof. Dr. İsmet Sungurbey’e Armağan, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2014, s. 140.

¹⁰⁵ **Keskin-Orhan**, s. 31-32.

¹⁰⁶ “*Borçlu çiftçi ise kendisinin ve ailesinin geçimi için zaruri olan arazi ve çift hayvanları ve nakil vasıtaları ve diğer eklenti ve ziraat aletleri; değilse, sanat ve mesleki için lüzumlu olan alet ve edevat ve kitapları ve arabacı, kayıkçı, hamal gibi küçük nakliye erbabının geçimlerini temin eden nakil vasıtaları,*”

¹⁰⁷ “*Borçlu ve ailesinin idareleri için lüzumlu ise borçlunun tercih edeceği bir süt veren mandası veya ineği veyahut üç keçi veya koyunu ve bunların üç aylık yem ve yataklıkları,*”

¹⁰⁸ “*Borçlu bağ, bahçe veya meyve veya sebze yetiştiricisi ise kendisinin ve ailesinin geçimi için zaruri olan bağ bahçe ve bu sanat için lüzumlu bulunan alet ve edevat, Geçimi hayvan yetiştirmeye münhasır olan borçlunun kendisi ve ailesinin maişetleri için zaruri olan miktarı ve bu hayvanların üç aylık yem ve yataklıkları,*”

hına İlişkin Genel Hükümler Hakkında Yönetmelik¹⁰⁹'in 4. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde balıklar, sürüngenler ve amfibikler gıda üretimi amacıyla yetiştirilen hayvanlar olarak tanımlanmıştır ve 2. maddesinin 1. fıkrasında “çiftlik amaçlı yetiştirilen veya beslenen hayvanların korunması ile ilgili asgari standartları belirleyen hükümleri” kapsadığı düzenlenmiştir. Öğretide “çiftlik hayvanı” kavramı yalnızca gıda olarak tüketilebilecek hayvanları değil, gıda üretiminin gerçekleştirilmesinde faydalanılan hayvanları da içermekte olduğundan gıda üretimi amacıyla yetiştirilen hayvanların da İİK kapsamında olduğunu kabul eden bir görüş bulunmaktadır¹¹⁰. 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun (HKK) 5. maddesinin 5. fıkrasında¹¹¹ yer alan ev hayvanı kavramı, evcil hayvan kavramından farklı olup ev hayvanları, evcil hayvanlarının bir alt türüdür. Evcil hayvanlar açısından, hayvana bakım veren kişi ile hayvan arasında özel bir ilişki aranmamaktadır ve hayvanın bakım veren kişinin mülkünde bakılmasına gerek yoktur. Buna karşılık ev hayvanının bakımı ve sorumluluğunun sahibi tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir, evcil hayvanlar bakımından bu şart aranmamıştır. Ticari amaç güdülmeyeceği takdirde hayvan nerede olursa olsun hacze konu olamamaktadır. İİK'nın 83/b maddesinin¹¹² kullanımı uygulamada hayvan üretimleri bakımından gündeme gelebilir. İcra memurunun haczi talep edilen bir hayvanın haczedilebileceğine ilişkin kararına karşı şikâyet yoluna başvurulabilmektedir. İİK'nın 16. maddesinin 1. fıkrası uyarınca haczedilemezliğe ilişkin şikâyetler işlemin öğrenilmesinden itibaren yedi gün içinde yapılmalıdır. İşlemin kamu düzenine aykırı olması halinde işlem süresiz şikâyete tabi olacaktır. İcra memurunun İİK'nın 82. maddesine aykırı haciz kararı vermesi kamu düzenine aykırılık nedeniyle süresiz şikâyete tabidir. Öğretide HKK'nın ev hayvanlarının haczedilemeyeceğine ilişkin 5. maddesi temel hak ve hürriyetlerin korumaya yönelik ya da takibin taraflarının lehine kamu yararı aracılığıyla koyulan bir hüküm olduğu kabul edilmediğinden icra memuru tarafından bu konuda verilen bir haciz kararının süresiz şikâyete tabi olmadığı görüşü bulunmaktadır¹¹³.

¹⁰⁹ Resmî Gazete Tarihi: 22.11.2014 Resmî Gazete Sayısı: 29183.

¹¹⁰ **Tuncer-Kazancı**, s. 497.

¹¹¹ “Ticari amaç güdülmeyen bakılan ev hayvanları sahiplerinin borcundan dolayı haczedilemezler.”

¹¹² “Hayvan hacizlerinde, anaları tarafından beslenme ve bakılmaya muhtaç olan yavrular analarından ayrı haczedilemeyecekleri gibi bunların anaları da yavrularından ayrı haczedilemezler.”

¹¹³ **Tuncer-Kazancı**, s. 506.

b. Konunun Türk Kamu Hukuku Açısından İncelenmesi

aa. Ceza Hukukundaki Düzenlemeler

Hayvanların korunması hususunda özellikle hayvanlara yönelik şiddet ve istismarın ceza hukuku ile yaptırım altına alınıp alınmaması gerektiği konusu tartışmalıdır. Hukuka aykırı bir eylemin öncelikle idari yaptırımlar veya tazminat gibi kamu hukukunun veya özel hukukun diğer enstrümanlarıyla karşılanması, ceza hukuku yaptırımlarına ise son çare olarak başvurulması gerekir. Zira ceza hukukunun, “ceza hukukunun istisnailiği”¹¹⁴ ilkesi olarak da ifade edilen “son çare (ultima ratio)” olma özelliği mevcuttur.^{115 116} Ceza hukukunun ultima ratio karakteri gereğince, haksızlık oluşturan fiillerin, ancak özel hukuk gibi diğer hukuk disiplinlerinde öngörülen yaptırımların yetersiz kalması halinde, suç olarak tanımlanması yoluna gidilebilmektedir.¹¹⁷ Doktrinde bir görüş, hayvana haklı bir neden olmadan zarar veren kişilerin gelecekte insanlara da zarar verme olasılığının mevcut olması nedeniyle hayvanlara zarar veren kişilerin tedavi ve rehabilite edilmesinin büyük önem taşımakta¹¹⁸ olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşe kısmen katılmaktayız. Birinin hayvana zarar verici davranışlarda bulunmasının, sırf ileride insana karşı da benzer nitelikte davranışlar gösterebileceğinin emaresi sayıldığı için önem arz ettiği düşüncesine katılmamaktayız. Kanaatimce bu görüş antroposentrik (insan merkezci) temele dayanmaktadır. Hayvana yönelik bu davranışları gösteren kişinin, ileride insana karşı da benzer davranışları gösterme potansiyeli olduğu kabul edilmeseydi de bu davranışlar hukuka aykırı olarak değerlendirilmelidir ve mevzuatta hayvanların korunması ile ilgili etkili hükümler yer almalıdır. TMK’da olduğu gibi TCK’da da hayvanların eşya statüsünde olmadığına dair düzenleme bulunmamaktadır. TCK’nın 177. maddesinde, hayvanları korumaya yönelik bir suç tipi olmayan “gözetimi altında bulunan hayvanı başkalarının hayatı veya sağlığı bakımından tehlikeli olabilecek şekilde serbest bırakan veya bunların kontrol

¹¹⁴ **Hakeri**, Hakan: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, s. 5, (Genel Hükümler).

¹¹⁵ **Erdem**, Mustafa Ruhan/**Öztürk**, Bahri: Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 22. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 32.

¹¹⁶ **Özbek**, Veli Özer/**Doğan**, Koray/**Bacaksız**, Pınar: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 40.

¹¹⁷ **Ünver**, Yener: Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s. 457-466, (Hukuksal Değer).

¹¹⁸ **Özen-İnci**, Zekiye: “Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hayvanların Ceza Hukuku Bakımından Korunması”, İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2019, s. 21, (Güncel).

altına alınmasında ihmal gösteren kişi, altı aya kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.” hükmü yer almaktadır. Her ne kadar 5199 sayılı HKK’nın 4. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde hayvanların yaşama hakkına sahip olduğu düzenlenmiş olduğundan eşya olarak nitelendirilmeleri mümkün görünmese de Türk hukuku bakımından hayvanlar eşya olarak işlem görmektedirler. 7332 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 17. maddesiyle TCK madde 151/2¹¹⁹’de yer alan hüküm ilga¹²⁰ edilmiştir. İlga olunan ikinci fıkrada yer alan hayvanlarla ilgili hüküm, “sahipli hayvan” ibaresinin kullanılmasından anlaşılacağı üzere herhangi bir gerçek kişinin malvarlığı hakkını koruma amacını taşımaktaydı. Her ne kadar TCK’nın 151. maddesinin 2. fıkrası yürürlükten kaldırılmış olsa da hayvanların hukuki statüsüne dair açık bir düzenleme bulunmamasından ve halen eşya olarak işlem görmekte olduklarından ötürü bu düzenleme hayvanların eşya sayılmadığına dair göstermelik bir nitelik taşımaktadır. Öte yandan TCK madde 151/2’nin yürürlükten kaldırılması, madde metninde yer alan “*bilerek ve isteyerek sahipli bir hayvanı öldürmek, işe yaramayacak hale getirmek veya değerinin azalmasına neden olmak*” eylemleri ile sınırlı olan suçun maddi unsurunu da ortadan kaldırmıştır¹²¹. Hayvanlara yönelik zarar verici davranışlarda bulunanlar, durumun niteliğine göre 7332 sayılı yasanın getirdiği düzenlemelerle birlikte en son çıkan ve özel kanun olan 5199 sayılı HKK’nın 28. maddesinde yer alan idari para cezalarına ya da 28/A maddesinde yer alan adli cezalara çarptırılacaklardır¹²². 5199 sayılı HKK’nın 28/A maddesinde konuyla ilgili bir hüküm bulunmadığı takdirde genel kanun niteliğinde olan TCK’nın 151. maddesi uygulama alanı bulabilecektir. 5199 sayılı HKK’nın 28. maddesinde bulunan yaptırım idari para cezası olarak belirlenen kabahatler, Kabahatler Kanunu’nun 15. maddesinin 3. fıkrası uyarınca aynı zamanda suç olarak tanımlandıysa bu durumda sadece suçtan dolayı yaptırım uygulanabilecektir. 5199 sayılı HKK’nın 28/A maddesinde yer alan suç tipleri ve bu düzenlemelerin değerlendirilmesi makalemizin “Konunun 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu Açısından İncelenmesi” başlığı altında yapılmıştır.

¹¹⁹ “*Haklı bir neden olmaksızın, sahipli hayvanı öldüren, işe yaramayacak hâle getiren veya değerinin azalmasına neden olan kişi hakkında yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır.*”

¹²⁰ Yürürlükten kaldırılmıştır.

¹²¹ **Dönmez**, Burcu: “Hayvanlara Yönelik İşlenen Suçlar”, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler’e Armağan, Ekim 2013, s. 903-926.

¹²² Bkz. Resmî Gazete: 01.07.2004/25509, Kanun Numarası: 5199, Kabul Tarihi: 24.06.2004, Yürürlüğe Giriş Tarihi: 01.07.2004, Son Değişiklik Tarihi: 14.07.2021, Hayvanları Koruma Kanunu 28. madde ve 28/A maddesi.

aaa. Örf-Adet Hukukunun Etkisi

Gelenek hukuku suç yaratmaz, mevcut cezayı arttıramaz. Cezaevinin kapısını yalnız kanun açar¹²³. Buna karşılık failin lehine olan bazı durumlarda gelenek hukuku kuralları uygulanabilmektedir¹²⁴. Netice olarak örf ve âdet kuralları bu gibi durumlarda ceza normlarının uygulanmasına, engel olabilmektedir¹²⁵. Alman doktrininden Klug'un sosyal mutabıklık görüşüne göre¹²⁶, bir kişi tarafından sosyal etik emirlerden sapılması esansında gösterilen bazı davranışlar o kadar hafif ve önemsiz olabilir ki, bu davranışların tespit edilmesi zor olabilmektedir. Bu nedenle söz konusu davranışlar sosyal mutabık, yani suç tipini gerçekleştirilmeyen hareketler olarak kabul edilebilir¹²⁷. Günümüzde 5199 sayılı HKK'nın 11. maddesinin 2. fıkrasında¹²⁸ hayvan dövüştürmenin yasak olması ve 28/A maddesinin 5. fıkrasında¹²⁹ hayvan dövüşlerinin cezai yaptırımına ilişkin hüküm bulunmakta olmasına karşın Türkiye'de hayvan dövüşleri sırasında, örf-adet nedeniyle hayvanların haklı bir neden olmaksızın zarar görmeleri ile karşılaşmaktadır. Kanaatimce, ceza hukukunda failin lehine olan durumlarda bazen örf ve âdet kurallarının doğrudan kaynak olarak kullanılması söz konusu olsa da¹³⁰ bu suç tipi bakımından örf-ödetin hukuka uygunluk nedeni oluşturması kabul edilemez. Bazen yetkililerce hayvanlar için güvenli olduğu düşünülerek hayvan döv-

¹²³ **Hakeri**, (Genel Hükümler), s. 20.

¹²⁴ **Heinrich**, Bernd (çev. Hakan Hakeri, Yener Ünver, Veli Özer Özbek, Özlem Yenerer Çakmut, Barış Erman, Koray Doğan, Ramazan Barış Atladı, Pınar Bacaksız, İlker Tepe): Ceza Hukuku Genel Kısım-I, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s. 17.

¹²⁵ **Hakeri**, (Genel Hükümler), s. 20.

¹²⁶ Yazar sosyal mutabık davranışların cezalandırılmayacağını savunmaktadır.

¹²⁷ **Klug**, Ulrich (Editörler: Paul Bockelmann, Wilhelm Gallas): "Sozialkongruenz Und Sozialadäquanz Im Strafrechtssystem", Festschrift Für Eberhard Schmidt Zum 70. Geburtstag, Vandenhoeck & Ruprecht In Göttingen Verlage, Bonn 1969, s. 261; **Hakeri**, Hakan: "Ceza Hukukunda Önemsiz Hareketler", Türk Barolar Birliği Dergisi, Sayı 69, 2007, s. 82, (Önemsiz Hareketler).

¹²⁸ "(1) Hayvanlar, doğal kapasitesini veya gücünü aşacak şekilde veya yaralanmasına, gereksiz acı çekmesine, kötü alışkanlıklara özendirilmesine neden olacak yöntemlerle eğitilemez. (2) Hayvanları başka bir canlı hayvanla dövüştürmek yasaktır. Folklorik amaca yönelik, şiddet içermeyen geleneksel gösteriler, Bakanlığın uygun görüşü alınarak il hayvanları koruma kurullarından izin alınmak suretiyle düzenlenebilir."

¹²⁹ "11 inci maddenin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi saklı kalmak üzere, hayvanları dövüştüren kişi üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır."

¹³⁰ "Ceza hukukunda bir kavramın açıklanmasında örf ve âdet etkili olabilir." Örneğin, "hakaret suçlarında mahalli ifadelerin tahkir edici olup olmadığı örf ve âdete göre belirlenir. Bir bölgede "bizim oğlan" ifadesi olumlu bir anlamda kullanılırken, bir başka bölgede bu ifade, homoseksüelliği belirtmek için kullanılabilmektedir." **Hakeri**, (Genel Hükümler), s. 21.

vüştürme geleneğinin varlığını devam ettirmesine müsaade edilebilmektedir¹³¹. Hayvan dövüşleri her ne kadar gelenek haline gelmiş olması nedeniyle bazı hallerde suç tipini gerçekleştirilmeyen hareketler olarak görülse de bu gelenek vasıtasıyla hayvanlara haklı bir neden olmadan zarar verilmekte ve acı çektirilmektedir. Gerek uluslararası sözleşmelerle gerekse de iç hukukumuzdaki 5199 sayılı HKK ile özel bir koruma sağlanmış olan hayvanlara ne gelenek vasıtasıyla ne de herhangi bir eğlence sektöründe keyfi olarak zarar verilmesini doğru bulmuyoruz.

bbb. Çevreye Karşı Suçlar Bakımından Yaklaşım

TCK'nın Topluma Karşı Suçlar başlıklı üçüncü kısmının “Çevreye karşı suçlar” başlıklı ikinci bölümünde yer alan bazı suçlarda hayvanlar, çevrenin bir unsuru olarak ele alınmış ve suçla korunan hukuksal değer olarak sınırlı bir biçimde korunmuştur¹³². Çevreye karşı işlenen suçlarda korunan hukuki değer ne olduğu doktrinde tartışmalıdır. Bu tartışmalar ekosentrik ve antroposentrik yaklaşım olmak üzere iki ana grupta toplanmıştır¹³³. Ekosentrik görüşe göre korunan hukuki değer çevredir. Başka bir ifadeyle çevrenin bizzat kendisi korunmaya değerdir. Bu sebeple çevre, insanlardan bağımsız olarak, korunmalıdır. Hatta insanlara faydası olmayan bir bitki yahut hayvan türü dahi korunmaya layıktır¹³⁴. Antroposentrik görüş ise insanı esas almakta ve insan hayatının tehlikeyle karşılaşması önlenmek istenmektedir¹³⁵. Bu görüşte çevresel değerler, bunlardan yararlanmakta olan insanlar açısından anlamlı ve faydalı oldukları sürece ve ölçüde korunmak durumundadırlar¹³⁶. TCK'nın 181/4 ve 182/2 maddelerinde hayvanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakları düzenlenmiştir ve hayvanlar korunan hukuksal değer kabul edilmişlerdir. Öte yandan TCK'da tüzel kişilerin cezai sorumluluğu öngörülmemiştir ve uygulamada çoğunlukla TCK madde 181'de yer alan çevrenin kasten kirletilmesi suçu tüzel kişilerce işlenmektedir, yalnızca çevrenin kasten kirletilmesi halinde ilgili tüzel kişilere, tüzel kişilere özgü olarak uygulanan müsadere ya da faaliyet izninin iptali gibi

¹³¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60019725> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

¹³² **Özen-İnci**, s. 10 (Güncel).

¹³³ **Eisele**, Jörg: Strafrecht Besonderer Teil I, 6. Baskı, Kohlhammer, Stuttgart 2012, s. 394.

¹³⁴ **Ünver**, Yener/**Nuhoğlu**, Ayşe: Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku, 1. Baskı, Beta Basım Yayın, Ankara 1999, s. 54, (Almanya).

¹³⁵ **Aygörmez-Uğurlubay**, Gülsün Ayhan: Çevreye Karşı Suçlar, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 76-77.

¹³⁶ **Atladı**, Ramazan Barış/**Kaplan**, Mahmut: “Gürültüye Neden Olma Suçu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, Cilt 21, Özel Sayı, 2019. s. 632.

güvenlik tedbirleri uygulanabilir. TCK madde 182’de yer alan tüzel kişilerin faaliyeti sonucunda çevrenin taksirle kirletilmesi sonucunda hayvanların zarar görmesi durumunda ise tüzel kişi hakkında güvenlik tedbiri dahi öngörülmemiştir¹³⁷. Açıklanan sebeplerle anılan kanunların hayvanların korunmasında pek etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

bb. İdare Hukukundaki Düzenlemeler

5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nun 17. maddesi uyarınca HKK hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi *Tarım ve Orman Bakanlığı’na* aittir. 7332 sayılı yasayla getirilen düzenlemeler sonucunda yerel yönetimlerin sorumluluk alanları genişletilmiş ve yerel yönetimlere zorunlu çalışmalar yükletilerek hayvan bakımevi kurma, hayvanların bakım ve tedavilerini sağlama konularında görevlendirme yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeler idare hukuku anlamında hayvanların korunması bakımından önem arz eden gelişmelerden olmuştur. Öte yandan hayvanların refahına karşı yapılacak her türlü ihlal ile daha etkin mücadele edilebilmesi ve caydırıcılığın sağlanabilmesi için 5199 sayılı HKK’nın 25 ve 28. maddelerinde düzenlenmiş olan idari para cezaları arttırılmıştır. *11.06.2010 tarih ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri Bitki Sağlığı, Gıda Yem Kanunu’nun “Hayvan Sağlığı, Hayvan Refahı ve Zootekni”* başlıklı ikinci kısmının *“Bulaşıcı Hayvan Hastalıklarının Kontrolü ve Yükümlülükler, Hayvan Hastalık Tazminatı ve İnsanlar Tarafından Tüketilmesi Amaçlanmayan Hayvansal Yan Ürünler”* başlıklı birinci bölümünde tüketici menfaatleri ile çevrenin korunması da dikkate alınarak gıda ve yem güvenilirliği sağlamak, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ve hayvan refahını korumak amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 7. maddesinin 2. fıkrasının (g) bendinde yer alan ek fıkra ile hayvanların korunması ile ilgili olarak *“Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler.”* hükmü yer almaktadır.

2. Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasının Özel Kanunlar Çerçevesinde İncelenmesi

a. Konunun 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu Açısından İncelenmesi

Türkiye’de hayvanların korunması konusunda özel kanun, 24.6.2004 tarih ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’dur (HKK). Çevre ve

¹³⁷ **Özen-İnci**, s. 14 (Güncel).

Orman Bakanlığı girişimleri ile kabul edilen 24.06.2004 tarih ve 5199 sayılı “Hayvanları Koruma Kanunu” uluslararası sözleşmeler¹³⁸ dikkate alınarak hazırlanmıştır. 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu (HKK), Türkiye’de hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek; hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir¹³⁹. Kanun kapsamında sahipli ya da sahipsiz fark etmeksizin hayvanların korunması için belirli ilkeler, yasaklar ve bu yasaklara aykırı davranışların yaptırımları yer almaktadır. Türk hukukuna göre hayvanın hukuki niteliğinde görüş birliğine varılmamıştır¹⁴⁰. Hayvanlara karşı gerçekleştirilen olumsuz eylemler 5199 sayılı HKK madde 14’te sayılmaktadır¹⁴¹ ve yaptırımları Hayvanları Koruma Kanunu’nun 28 ve 28/A maddesinde düzenlenmiştir. 5199 sayılı HKK’nın 28/A maddesinin 2. fıkrasında¹⁴² sahipli olup olmadığına bakılmaksızın ev hayvanlarının ya da evcil hayvanların kasten öldürülmesi istisnai haller dışında suç olarak kabul edilmiştir; 3. fıkrasında¹⁴³ hayvanlar kişinin malvarlığı değeri olarak esas alınmadan, ev hayvanı ya da evcil hayvan ayırımına gidilmeden hayvanlara yönelik cinsel saldırının cezai yaptırımı düzenlenmiştir; 4. fıkrasında¹⁴⁴ ev hayvanlarına ya da evcil hayvanlara karşı gösterilen zalimane davranışların yaptırımı altı aydan üç yıla kadar hapis cezası olarak belirlenmiştir ancak 14. maddede her türden hayvana zalimane muamelede bulunulması yasaklanmış

¹³⁸ *Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Omurgalıların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, Yetiştirme Amaçlarıyla Muhafaza Edilen Hayvanların Korunması Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi, Hayvanların Uluslararası Taşıma Sırasında Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Kesim Sırasında Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi.*

¹³⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040701.htm> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

¹⁴⁰ **Nart**, Serdar: “Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, 2020, s. 142; **Antalya**, s. 64; **Ayan**, Mehmet: Eşya Hukuku, C. II, 9. Baskı, Ankara 2016, s. 17, (Tahliye).

¹⁴¹ Bkz. Resmî Gazete: 01.07.2004/25509, Kanun Numarası: 5199, Kabul Tarihi: 24.06.2004, Yürürlüğe Giriş Tarihi: 01.07.2004, Son Değişiklik Tarihi: 14.07.2021, Hayvanları Koruma Kanunu 14. maddesi.

¹⁴² “12’nci madde kapsamındaki hayvan kesimleri ile 13 üncü maddenin birinci fıkrasında belirtilen hususlar dışında bir ev hayvanını veya evcil hayvanı kasten öldüren kişi altı aydan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

¹⁴³ “Hayvanlara cinsel saldırıda bulunan veya tecavüz eden kişi altı aydan üç yıla kadar hapis ve yüz gündün az olmamak üzere adli para cezası ile cezalandırılır.”

¹⁴⁴ “14’üncü maddenin birinci fıkrasının (m) bendinde düzenlenen yasağa aykırı davranmak suretiyle bir ev hayvanına veya evcil hayvana işkence eden veya acımasız ve zalimce muamelede bulunan kişi altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

olmasına karşın yalnızca ev hayvanları ve evcil hayvanlara yapılan zalimane davranışların yaptırımı hapis cezası olarak düzenlenmiştir. Bu durum anılan hüküm ile kişilerin malvarlığı haklarının korunmasının amaçlandığını göstermektedir. 5199 sayılı HKK'nın 28/A maddesinin 8. fıkrasında ise bu suçların failinin hayvanın sahibi de olabileceği düzenlenmiştir¹⁴⁵. Bu düzenlemeden yola çıkarak doktrinde bir görüş, bir kişi bir suçun hem faili hem mağduru olamayacağına göre, bu suçlar ile yalnızca hayvan sahibinin malvarlığı haklarının korunmadığının açık olduğunu ileri sürmektedir¹⁴⁶. Biz de bu görüşe iştirak etmekteyiz. 2006 yılında yine Çevre ve Orman Bakanlığı'nın girişimleri ile "Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği" yayınlanarak 5199 sayılı Hayvanların Korunması Kanunu hükümlerinin uygulanmasına ilişkin detaylar ele alınmıştır¹⁴⁷.

b. Konunun 7332 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Açısından İncelenmesi

Türkiye'de 7332 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun vasıtasıyla 5199 sayılı HKK'da yapılan değişiklikler hayvanların korunması konusunda önemli bir hukuki gelişme niteliğindedir. Türkiye'de hayvanlara yönelik şiddet olaylarının giderek artması ve bu olayların kamuoyunda infial yaratması sonucunda 2017 yılının sonlarında hayvanlara karşı gösterilen kötü muamelelere ağır cezai yaptırımların getirileceğinden bahisle 7332 sayılı Kanun'un Tasarısı kamuoyu ile paylaşılmıştır. 20.02.2019 tarihinde "Hayvanların Haklarının Korunması ile Hayvanlara Eziyet ve Kötü Muamelelerin Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Meclis Araştırma Komisyonu" kurulmuştur. Komisyon 21.09.2019'da rapor hazırlamıştır. Bu raporu göre, Hayvanları Koruma Kanunu'nun isminin "Hayvan Hakları Kanunu" olarak değiştirilmesi, nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvanlara zarar veren kişilerin davranışlarının suç olarak düzenlenmesi ve hapis cezası yaptırımına bağlanması, bu suçların işlenmesi durumunda Tarım ve Orman Bakanlığı'na Cumhuriyet Başsavcılıklarına başvurma yetkisi verilmesi¹⁴⁸

¹⁴⁵ **Özen-İnci**, Zekiye (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): "Hayvanlar Lehine Meşru Savunma ve Zorunluluk Hali - Alman Yargı Kararları ve Öğretisi Çerçevesinde Teorik Bir Tartışma", Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 429, (Hayvanlar).

¹⁴⁶ **Özen-İnci**, s. 427-428 (Hayvanlar).

¹⁴⁷ **Tarım ve Balıkçılık Bakanlığı**, s. 9.

¹⁴⁸ <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss132.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

gibi konular kararlaştırılmıştır. Bu raporun ardından 7332 sayılı Kanun, 9 Temmuz 2021 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilmiş 14 Temmuz 2021 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir¹⁴⁹. Ancak raporda belirtilen tüm konular 7332 sayılı Kanun'a yansıtılmamıştır. Caydırıcılığın sağlanabilmesi açısından hapis cezası öngörülmüştür ama raporda geçen hapis cezalarının süresinin iki yıldan uzun belirlenmesi kısmı dikkate alınmamıştır. 7332 sayılı Kanun ile hayvanların korunması konusunda önemli bir adım atılmış olsa da hapis cezalarının süreleri uzun olmadığı ve yeni infaz kanunuyla birlikte hapiste geçirilen sürelerin çok kısılması sebebiyle hapis cezalarının hayvanlar için etkin koruma sağlayabildiği söylenememektedir. Uygulamada mahkemelerin çoğunlukla adli para cezasına hükmedeceği düşünülebilir. Nesli tükenmekte olan hayvanlar, nesli tükenen hayvanlar, ev hayvanları ve evcil hayvanların öldürülmesi suç olarak kabul edilmiştir. Nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olan hayvanların öldürülmesi halinde verilecek cezalar, diğer hayvanların öldürülmesi halinde verilecek cezalara göre daha uzun tutulmuştur. Bu açıdan 7332 sayılı Kanun'un doğal çevreyi koruma amacını da taşımakta olduğu söylenebilir. Cinsel suçlarda hayvanlarla ilgili bir ayrıma gidilmemiştir. Hapis cezasına ek olarak adli para cezası da öngörülmektedir. İşkence veya zalimce muamelede bulunmanın yaptırımı ile sadece ev hayvanları ve evcil hayvanlar koruma altına alınmıştır. HKK madde 11/2'deki şartlar dışında hayvanların dövüştürülmesi halinde evcil hayvan, av hayvanı gibi ayrımlar yapılmadan hapis cezası ya da adli para cezası yaptırımı getirilmiştir. Hayvan dövüştürülmesi suçunda failin veteriner gibi hayvanları korumakla görevlendirilen kişiler olması halinde cezanın yarı oranında artırılacağı düzenlenmiştir¹⁵⁰. Hapis cezalarının süresi genel olarak çok azdır ve hapis cezasına hükmedilmesi durumunda da bu cezanın ertelenmesi veya adli para cezası dışındaki diğer seçenek yaptırımlara çevrilmesi veyahut hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına¹⁵¹ kararı verilmesi imkân dâhilinde ola-

¹⁴⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

¹⁵⁰ **Temiz-Gül**, Yağmur (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): "7332 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la Getirilen Dava Şartı ve Adli Cezalar Üzerine Değerlendirmeler", Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 646-666.

¹⁵¹ "T.C. Anayasa Mahkemesi 1/6/2023 tarihinde E.2022/120, K. 2023/107 numaralı dosyada, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 231. maddesine 5560 sayılı Kanun'un 23. maddesiyle eklenen (5) numaralı fıkranın birinci cümlesinde yer alan hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) düzenlemesinin etkili bir yol olmadığı gerekçesiyle Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline, kararın Resmî Gazete'de yayım-

caktır. Kısacası, öngörülen yaptırımlar -tıpkı 5237 sayılı TCK madde 151/2'de ve önceki Tasarı'da¹⁵² olduğu gibi- caydırıcı nitelikte değildir¹⁵³. 7332 sayılı Kanun ile 5199 sayılı Kanun'a kendine özgü bir dava şartı getirilmiştir¹⁵⁴. Bu dava şartı HKK'ya getirilen 28/A maddesinde yer almaktadır. Bu

lanmasından başlayarak bir yıl sonra yürürlüğe girmesine karar vermiştir.”bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/norm-denetimi-basin-duyurulari/hukmun-aciklanmasinin-geri-birakilmasi-hagb-kurumunu-duzenleyen-kuralin-iptali/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023) ; Uygulanmaya başladığından beri sıklıkla uygulanan ve tartışmalı olan HAGB kurumu, T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü'nün 2022 yılında açıkladığı adalet istatistikleri verilerine göre 01.01.2013 ve 08.02.2022 tarihleri arasında HAGB kararlarına yapılan 608.915 itiraz reddedilmiş, 63.603 itiraz talebi kabul edilmiştir, veriler için bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023); Öğretide HAGB kurumunun hatalı olarak masumiyet karinesi ile bağdaşmayacak şekilde uygulandığına dair eleştiriler bulunmaktadır, bkz. **Ünver, Yener/Hakeri, Hakan**: Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt III, 20. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, s. 2085-2086 (Ceza Muhakemesi).

¹⁵² Hayvanları Koruma Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 2012 Tarihli Kanun Tasarısıdır. Hayvanları Koruma Kanunu'nun hayvanları korumak konusundaki yetersiz düzenlemelerine yönelik tüm bu eleştiriler çerçevesinde ve hayvanlara yönelik şiddet içerikli eylemlerin ceza hukuku kapsamında cezalandırılması gereken eylemler olduğu düşüncesiyle 2012 yılında tüm siyasi partilerin üzerinde uzlaştığı Hayvanları Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı hazırlanarak Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Ancak özellikle 2012 yılında kamuoyunda çokça tartışılmış olsa da kanunlaşmamıştır.

¹⁵³ **Özen-İnci**, s. 19 (Güncel); Tarihsel sürece bakıldığında, sahipsiz hayvanlar ile ilgili çalışmalar 1991 yılına kadar belediyelerin görev ve sorumluluk alanına girerken, bu tarihte Çevre Bakanlığı'nın kurulmasıyla sorumluluk belediyeler ve bakanlık arasında paylaştırılmıştır. Çevre Bakanlığı, sahipsiz hayvanlar ile ilgili strateji ve planların yapılması ile denetim ve yasal çerçevenin hazırlanması konularında görevlendirilmiştir. Çıkarılan yasanın uygulanması belediyelere bırakılmıştır. 1995 yılında ise birini Çevre Koruma Genel Müdürlüğü, diğerini insan haklarından sorumlu devlet bakanlığının hazırlamış olduğu iki ayrı “Hayvanları Koruma Kanunu Tasarısı” hazırlanmış ancak bu tasarı yasalasmamıştır. Söz konusu amaç, 24.06.2004 tarih ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun kabul edilmesi ile gerçekleşebilmiştir. (**Akbulut, Onur/Çobanoğlu, Nesrin**: “Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat ve Bu Mevzuata Göre Hayvanların Hukuki Durumları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 36, 2020, s. 14)

¹⁵⁴ “Sahibi tarafından işlenen suçlar da dahil olmak üzere bu maddede belirtilen suçların işlenmesi halinde soruşturma yapılması Tarım ve Orman Bakanlığının il veya ilçe müdürlükleri tarafından Cumhuriyet başsavcılığına yazılı başvuruda bulunulmasına bağlıdır. Bu başvuru muhakeme şartı niteliğindedir. Suçüstü halinde ise soruşturma genel hükümlere göre yapılır. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarda belirtilen suçların başka bir kişi tarafından sahipli hayvana karşı işlenmesi halinde hayvan sahibinin şikâyeti üzerine de soruşturma yapılır.”

konuya ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunulmuştur, önce başvuruya değinilecek ardından konu değerlendirilecektir. 7332 sayılı Kanun'un 12. maddesiyle 5199 Sayılı HKK'ya eklenen 28/A maddesinin 8. fıkrasının 1. cümlesindeki düzenleme hakkında T.C. Anayasa Mahkemesi'ne 134 milletvekili tarafından yapılan başvuru¹⁵⁵ sonucunda Anayasa Mahkemesi'nin oy çokluğu ile verdiği kararı isabetli bulmamaktayız. Zühtü

¹⁵⁵ “Başvurucular, hayvanlara karşı işlenen suçlar bakımından genel soruşturma usulünden ayrılarak yeni bir muhakeme şartı getirilmesinin haklı bir nedeninin bulunmadığı, hayvanların korunmaları bakımından onlara karşı işlenen suçların da adli makamlarca etkin bir şekilde soruşturulması gerektiği, bu kuralla hayvanları koruma kapsamının önemli ölçüde daraltıldığı, hayvanların korunmasına yönelik ihdas edilen suç tiplerinden beklenen kamusal yararın önemli ölçüde etkisizleştirilerek ortadan kaldırıldığı, bu durumun hayvan haklarını koruyan uluslararası sözleşmelerle de bağdaşmadığı, kuralla adli sürece idari müdahalede bulunulduğu, hangi durumlarda yazılı başvuru yapılacağıının kuralda belirlenmediği, bu itibarla belirli ve öngörülebilir olmayan kuralın keyfiliğe neden olabileceği, hayvanlara karşı suç işleyen kişilerin yargılama ve cezalandırma bakımından diğer suç tiplerini işleyen kişilerden kapsamlı ve belirgin bir şekilde ayrılmasının eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığı belirtilerek kuralın Anayasa'nın 2., 5., 7., 10., 13., 17., 36., 40., 56., 63., 74., 90. ve 123. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Kararda, başvuru tarafından keyfi uygulamalara neden olacağı iddia edilmiş ise de yazılı başvuruda bulunma Bakanlığın il ve ilçe müdürlüklerine Kanun'la verilen bir yetkinin kullanılması ve görevin yerine getirilmesi niteliğinde olduğu, görevin gereklerine aykırı hareket edilmesi halinde bu durum ceza hukuku bağlamında suç teşkil edebileceği gibi yetkililerin idari ve hukuki sorumluluğunu da gerektirebileceğinden gerekli yasal güvencelerin öngörüldüğü, Anayasa'nın anılan maddesinde belirtilen kanun önünde eşitlik ilkesi hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusu olduğu, aynı hukuksal durumlar aynı, aynı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmeyeceği ve bu nedenle hayvanlara karşı suç işleyen kişiler ile diğer suç tiplerini gerçekleştiren kişilerin karşılaştırma yapmaya müsait şekilde aynı veya benzer durumda oldukları söylenemeyeceğinden iptal talebi oy çokluğu ile reddedilmiştir. Bu karara Zühtü Arslan katılmamıştır. Zühtü Arslan'ın karşı oy gerekçesinde söz konusu kuralın yeteri kadar açık ve belirli olmadığı, “Tarım ve Orman Bakanlığının il veya ilçe müdürlükleri tarafından Cumhuriyet başsavcılığına yazılı başvuruda bulunulması” olarak belirlenen muhakeme şartının mekanizmasının nasıl çalışacağı, müdürlüklerin re'sen mi yoksa vatandaşlardan gelen şikayetler üzerine mi harekete geçeceği, kişilerin şikayetlerinin nasıl değerlendirileceği, yazılı başvuru yapıp yapılmaması konusunda takdir yetkilerinin olup olmadığı, varsa bu takdir yetkisinin hangi ilke, kriter ve şartlara göre kullanılacağı ve söz konusu müdürlüklerde hayvanlara karşı işlenen suçlar konusunda uzmanların istihdam edilip edilmeyeceği gibi hususlarda hiçbir düzenleme bulunmadığını bu sebeple her türlü keyfi uygulamaya sebebiyet verecek şekilde belirsizliklerle neden olabileceği, hayvanlara karşı suçların etkili şekilde soruşturulması ve kovuşturulmasını engelleyen dava konusu kuralın Anayasa'ya aykırı olduğu ve Anayasa'nın 2., 7., ve 56. maddelerine aykırı olduğunu ileri sürmüştür.” (AYM, T. 24.3.2022 E. 2021/97, K. 2022/367332 (Legalbank, Erişim Tarihi: 09.07.2023))

Arslan'ın karşı oy gerekçesinde de belirtildiği üzere söz konusu muhakeme şartında birçok belirsizlik söz konusudur. Başvurucuların belirttiği gibi belirli ve öngörülebilir olmayan bu kural keyfiliğe açıktır ve hayvanların korunması konusunda sıkıntılara neden olabilecektir. Ülkemizde adli süreçlerin yavaş işlenmesinin yadsınamaz bir gerçek olduğu da düşünüldüğünde, söz konusu kuralın “*kamu görevlisine görev yüklediği ve kamu görevlisinin bu görevin gereklerine aykırı hareket etmesi halinde bu durum ceza hukuku bağlamında suç teşkil edebileceği gibi yetkililerin idari ve hukuki sorumluluğunu da getirebileceğinden gerekli yasal güvencelerin öngörüldüğü*” gerekçesi yerinde değildir. Her ne kadar kamu görevlilerinin göreve aykırı davranışlarının önüne geçebilecek yasal güvencelerin sağlandığını öne sürülse de bu denli uzun sürdüğü inkâr edilemeyecek ağır süreçlerin yasal güvence olarak dayanak gösterilmesi, olası bir göreve aykırılık halinin tespiti kesinleşinceye dek birçok hayvanın zarar görmesine sebep olabilecektir.

c. Türk Hukukunda Hayvan Deneylerine İlişkin Düzenlemeler

Öncelikle bu konuda UNESCO “*Hayvan Hakları Beyannamesi*” 6. maddesinde hayvanlara deney esnasında kötü muamele edilmemesine ilişkin yükümlülükler bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak 5237 sayılı TCK'nın “*İnsan Üzerinde Deney*” başlıklı 90/2-b maddesi Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik¹⁵⁶, Beşerî Tıbbî Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik¹⁵⁷ incelenmiştir. İnsan üzerinde deney yapılabilmesi için TCK'nın “*İnsan Üzerinde Deney*” başlıklı 90/2-b maddesinde deneyin öncelikle insan dışı deney ortamında veya yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılmış olması koşulu aranmıştır. İlaç üreticileri hayvanlar ve insanlar üzerinde uygun testler yapma yükümlülüğü altındadır. Biyotıp Sözleşmesi madde 16/i ve Ek Protokol'e göre insan üzerinde deneyin son çare olarak yapılması gerektiği anlaşılmaktadır¹⁵⁸. Bu testlerin yapılmaması veya bu testlerin yapılması esnasında özensizlik tespit edilmesi halinde test hatası gündeme gelir¹⁵⁹. Türkiye'de hayvan deneyleri konusunda

¹⁵⁶ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140215-6.htm> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

¹⁵⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/05/20230527-5.htm> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

¹⁵⁸ **Hakeri**, (Tıp Hukuku), s. 832; **Ünver**, Yener: “İnsan Üzerinde Deney ve Deneme Suçları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sağlık Hukuku Sempozyumu, İstanbul 2007, s. 168, (Marmara); **Cin**, Onursal: “Yerel ve Uluslararası Metinlerde İnsan Üzerinde Deney”, I. Türk - Alman Tıp Hukuku Sempozyumu (11-12 Kasım 2005), Kamu Hukuku Arşivi, Cilt 8, Sayı 2, Diyarbakır 2005, s. 200.

¹⁵⁹ **Hakeri**, Hakan: İlaç Hukuku, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2018, s. 176, (İlaç).

Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu (HADYEK) görevlendirilmiştir. HADYEK, *Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik* ile düzenleme altına alınmıştır. Bu kurul, yüksek öğretim kurumlarının kendi bünyesinde oluşturmakla yükümlü olduğu bir kuruldur. Tarım ve Orman Bakanlığınca verilen çalışma izni ile hayvanlar üzerinde deneysel ve bilimsel çalışma yapmak amacıyla kurulmuş, deney hayvanı ünitesine sahip resmî ve özel kuruluşlardır. “*Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik*”in 11. maddesinin (c) bendinde¹⁶⁰ hayvan deneylerinde, sokaktaki kedi, köpek gibi başıboş hayvanları yasakladığı belirtilse de devamındaki düzenleme ile büyük bir istisna hüküm getirilmiş olduğu görülmektedir. Bu düzenleme ile kötüye kullanımın önünün açıldığı kanaatindeyim.

III. ALMAN HUKUKU VE TÜRK HUKUKUNDA HAYVANLARIN KORUNMASININ KARŞILAŞTIRILMASI

Özellikle Türk hukukunda son dönemlerdeki gelişmeler dikkate alındığında, Alman hukukundan oldukça etkilendiği görülmektedir. Bu etkilenme hayvanların korunması bakımından olumlu yöndedir. Her iki ülkenin anayasaları bakımından yapılan değerlendirmede; Bir hukuk devleti olan Türkiye’de de Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası’nda olduğu gibi, T.C. Anayasası’na hayvanların korunması konusunun dahil edilerek anayasal güvence altına alınmasının ve Almanya’da olduğu gibi bu konunun bir devlet hedefi haline getirilerek doğrudan düzenlenmelere tabi tutulmasının gerekli olduğu kanaatindeyim. Örneğin, T.C. Anayasası’nın 56. maddesine “ve hayvanları” ibaresi eklenerek “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını “ve hayvanları” korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” şeklinde düzenlenebilir. Uluslararası sözleşmelere uyum bakımından yapılan değerlendirmede; Türkiye’nin kabul etmiş olduğu *Evensel Hayvan Refahı Bildirgesi*’nin getirdiği yükümlülükleri ne kadar uygulayabildiği tartışmalıdır. Türkiye’de, *Evensel Hayvan Refahı Bildirgesi*’nin hayvan haklarının da insan hakları gibi yasayla korunmasını düzenleyen 14. maddesi doğrultusunda 5199 sayılı *Hayvanları Koruma Kanunu*’nu (HKK) çıkartılmış ve hayvanların yaşama hakkına sahip olduğuna ilişkin 4. maddesi doğrultusunda 5199 sayılı HKK’nın 4-1(a) maddesi düzenlenmiştir. Hayvan

¹⁶⁰ “Kedi, köpek gibi evcil türlerin sokakta başıboş olanları, deneylerde kullanılmaz. Ancak, hayvanların sağlık ve refahı ile ilgili çalışmalara ihtiyaç duyulması, çevre, insan ve hayvan sağlığına karşı ciddi tehlike oluşturması ve çalışmanın amacının sadece başıboş hayvan kullanılarak gerçekleştirilebileceğine dair bilimsel gerekçeler sunulması hallerinde bu hayvanlar deneylerde kullanılabilir.”

deneyleri konusunda ise Almanya 123 no'lu Deney ve Diğer Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Omurgalıların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'ne taraftır, buna göre deney esnasında ya da deneyin bitiminden sonra hayvanın öldürülmesi gerekirse bu işlemin işin ehli kişiler tarafından yapılması gereklidir ve deney hayvanlarına genel olarak hayvan refahına uygun muamele edilmesi amaçlanmıştır. Her iki ülkenin de UNESCO "Hayvan Hakları Beyanamesi" 6. maddesinin getirdiği hayvanlara deney esnasında kötü muamele edilmemesine ilişkin yükümlülükleri bulunmaktadır. Almanya bu hayvan deneyleri konusunda mevzuatında düzenleme yapmış ise de uygulamada hayvan deneylerinin mevzuata uygun yapıp yapılmadığı konusunda denetimi arttırması gerekmektedir. Aksi takdirde uluslararası sözleşme doğrultusunda yapılan kanuni düzenlemeler metruk (uygulanmayan) hükümlerden ibaret olacaktır. Türkiye'de ise 123 no'lu sözleşmeye uygun kanuni düzenlemelerin varlığı tartışmalıdır. Bu düzenlemeler ile kötüye kullanımın önü açılmıştır. Almanya'da bu konuda Tierschutzgesetz'de yetkili makam olan Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı'nın onayı ile bir istisnai durum olan sokak hayvanlarının deneylerde kullanılabilmesi maddesi düzenlenmiştir. Hayvanların korunması bakımından Türkiye'de, Almanya'da olduğu gibi sokak hayvanlarının kullanılmasının yetkili makamın iznine tabi tutulması uygun olacaktır. Uluslararası sözleşmelerle bağlantılı olarak günümüzde dünyayı tehdit eden küresel ısınma ve iklim değişikliğine neden olan gazların başında gelen metan gazının üretiminde çiftlik hayvanlarının önemli payının yanında insanların et ihtiyacının karşılanması amacıyla artan hayvancılık, meraları ve orman alanlarını da sürekli olarak tehdit etmektedir. Hayvancılık nedeniyle karbon deposu olan ormanlar yok olmakta hem de hayvanların beslenmesi nedeniyle daha çok sera gazı üretilmektedir¹⁶¹. Bu konuda her iki ülkenin de farkındalığını arttırarak önlemler alması önerilmektedir. Her iki ülkenin iç hukukundaki düzenlemeler bakımından konu ele alındığında; Alman Medeni Kanunu'na (BGB) §90a¹⁶² hükmü hayvanlara hukuk düzeninde nasıl muamele edilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu konuda açık bir düzenleme olması yerindedir. Öte yandan hayvanın eşya olmadığını söyleyerek felsefi, ahlaki, toplumsal dönüşüme ayak uydurduğunu iddia eden ve hayvan refahı konusunda en ileride gelen ülkelerden biri olan Almanya'nın *Alman Medeni Kanunu dahi, hayvanların mal statüsünü tümünden kaldırmadığı için gerçek hayatta neredeyse hiçbir şeyi değiştiri-*

¹⁶¹ Singer, s. 232-233, 237.

¹⁶² "Hayvanlar nesne değildirler. Özel yasalarca korunurlar. Eşyalara ilişkin hükümler, hayvanlara ilişkin aksi yönde hüküm bulunmadığı durumda uygulanırlar."

remeyen göstermelik bir düzenleme olarak kalmaktadır¹⁶³. Türk Medeni Kanunu'nda, Alman Medeni Kanunu'nda olduğu gibi hayvanların hukuki statüsü hakkında net bir düzenleme bulunmamaktadır. Alman Medenî Kanunu'nda olduğu gibi Türk Medenî Kanunu'nun "Eşya Hukuku" kitabının mülkiyete ilişkin genel hükümler kısmına hayvanların eşya olmadığına dair bir hükmün eklenmesi ve hayvanlar hakkında özel düzenleme bulunmayan durumlarda hayvanların taşınır eşyalara ilişkin hükümlere tâbi olduğu düzenlenmelidir. TMK'ya eklenmesini gerekli gördüğümüz hayvanlarla ilgili hüküm içerisinde, bu hükmün amacının hayvanları korumak olduğu belirtilmeli, hayvanların yaşayan ve hissedebilen varlıklar olmalarından ötürü eşyalardan farklı bir konumda olduğu vurgusu yapılarak antroposentrik düşünceye dayalı dolaylı bir koruma yerine, doğrudan hayvan onurunu da dikkate alan ahlaki (etiksel) bir koruma getirilmelidir¹⁶⁴. TMK'ya göre özel bir düzenleme olan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nda da hayvanların eşya olmadığını benimseyen ilkeyi destekler nitelikte bir hükme yer verilmesi de hayvanların durumunu ve konumunu netleştirmek adına uygun bir düzenleme olacaktır. Bu şekilde, hayvanların eşya olmadığı düzenlemesi netleştirilmiş olacak ve hayvanlar üzerinde mülkiyet ve diğer aynı haklar bakımından hangi hükümlerin uygulanacağı tartışmasının oluşması ihtimali ortadan kaldırılacaktır¹⁶⁵. TMK'da anılan düzenlemelerin yapılması halinde hayvanlar sıradan bir eşya konumundan çıkartılıp farklı bir konuma getirilmiş olacak ve hayvanın aidiyet bağı ile bağlı olduğu sahibinin hayvanın üzerindeki kötüye kullanmaya elverişli sınırsız hakimiyetinin önüne geçilebilecektir. Bu şekilde hayvanlar, maliklerine karşı hukuk düzeni sayesinde korunmuş olabileceklerdir. Türkiye'de 7332 sayılı Kanun ile 5199 sayılı HKK'da ve 5237 sayılı TCK'da yapılan değişiklikler vasıtasıyla hayvanlara karşı gerçekleştirilen kasten öldürme, eziyet ve istismar gibi davranışların yaptırımı ağırlaştırılarak caydırıcılık sağlanmaya çalışılsa da yaptırımların HKK'nın 28/A maddesinde adli para cezası veya hapis cezası olarak seçimlik olması nedeniyle yukarıda "Konunun 7332 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" başlığı altında açıkladığımız üzere bu yaptırımlar caydırıcı nitelikte değildir. 5199 sayılı HKK'nın 28/A maddesinde yer alan seçimlik cezaların yetersiz olması karşısında 5199 sayılı HKK'ya,

¹⁶³ **Köybaşı**, Serkan: "Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan - I" Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, 2018, s. 140-141.

¹⁶⁴ **Nart**, s. 140 (Tahliye).

¹⁶⁵ **Uyumaz**, s. 175.

Almanya'daki TierSchG'de olduğu gibi hayvanların korunmasına yönelik güçlü yaptırımlar getirilmesinin gerektiğini ya da 5237 sayılı TCK'da hayvanlara eziyet, istismar ve kasten öldürme gibi davranışların suç olarak düzenlenmesi ve TCK'da hayvanları dolaylı olarak koruyan hükümlerin doğrudan olacak şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Hayvanlara zarar verici eylemleri önlemek ve insanları bu eylemlerden caydırmak için her ne kadar genel olarak yaptırımların ağırlaştırılması gerektiği düşünülse de suçları önleyen en önemli frenlerden biri, cezaların ağırlığı değil, cezaların “mutlak” olmasıdır. Genellikle bir kimse suç işlemeyen önce yakalanıp yakalanmayacağını, yakalanırsa bir cezaya çarptırılıp çarptırılmayacağını düşünür. Yakalanmayacağını yahut yakalansa bile cezalandırılmayacağını düşünen kimse suç işlemekten çekinmezler. Gerçekten de daha hafif bir cezanın mutlak uygulanması durumu, daha ağır bir cezanın uygulanmaması durumundan daha caydırıcı olmaktadır. Bu nedenle, caydırıcı cezalar bakımından, ağırlıktan çok mutlaklığın ön planda olduğunu söylemek gerekir. *Cezaları ağırlaştırmak, caydırıcılık açısından umulan sonuçları doğurmamaktadır*¹⁶⁶. Bu çerçevede oluşan *klasik caydırıcılık yaklaşımında caydırmanın en büyük aracı ise hızlı, yeteri kadar şiddetli ve uygulanması istisna gözetmeden herkese uygulanan cezaların varlığıdır. Bu yaklaşıma göre cezalar hem potansiyel hem de gerçek suçlular için birer tehdit ve örnek niteliğinde olacaktır*¹⁶⁷. Ayrıca direkt cezalandırma yaklaşımından ziyade hayvanlara zarar veren kişilerin tedavi ve rehabilite edilmesi de düşünülebilir. Her iki ülkede de hayvanlardan ekonomik menfaat elde etmek amacıyla hayvanların yunus parkları, sirkler gibi eğlence mekanlarında kullanılması, hayvanların korunması bakımından eleştiri konusudur. Kanaatimce çağdaş bir hukuk düzeninde hayvanların eğlence aracı olarak bu tip ticarethanelerde kullanılması uygun değildir. Nitekim sirkler vb. yerlerde hayvanlar, eğitilmek uğruna kötü muamelelere maruz bırakılmaktadırlar¹⁶⁸. Bu tip ticarethanelerde hayvanların korunması için kontrollerinin çok sık yapılması gerekmektedir ancak bu kontrollerin sağlanabilmesi her iki ülke bakımından da güç görünmektedir. Almanya'da 1976'dan beri canlı hayvan kullanan *Circus Roncalli*, şovlarında canlı hayvanların yerine 3D hayvan hologramları kullanan dün-

¹⁶⁶ **Orhan**, Uğur: “Cezaları Ağırlaştırmak Caydırıcılığı Artırır mı?”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 156, 2021, s. 63.

¹⁶⁷ **İçel**, Kayıhan/**Sokullu-Akıncı**, Füsun/**Özgenç**, İzzet/**Sözüer**, Adem/**Mahmutoğlu**, F. Selami/**Ünver**, Yener: Yaptırım Teorisi 3. Kitap, 2. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul 2002, s. 326, (Yaptırım).

¹⁶⁸ <https://www.haytap.org/tr/haytapn-sirk-gerceci-le-igili-ksa-filmi> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

yadaki ilk sirk olmuştur¹⁶⁹. Bu gelişme hayvanların korunması konusunda umut vericidir. Hem Almanya’da hem Türkiye’de sirklerde hayvan gösterisi yapılması isteniyorsa bu örnekte olduğu gibi canlı hayvan kullanmak yerine hologram kullanılarak yapılabileceği konusunda düzenlemeler getirilebilir. Bir diğer konu ise Türkiye’de kurban kesimidir. Türkiye çoğunluğu Müslüman olan bir topluma sahiptir ve özellikle kırsal bölgelerde klasik kesim yöntemi uygulanmaktadır. Klasik kesim yöntemi hayvanın acı çekerek can vermesine neden olmaktadır. Türkiye’de kurban kesimi, kurban kesmek konusunda ehil olmayan kişiler tarafından hayvana acı verecek şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bir an önce bu konuda düzenlemeler yapılarak işin profesyoneli olmayan kişiler tarafından hayvana acı verecek şekilde yapılan kurban kesimlerinin önüne geçilmesi sağlanmalıdır. Kurban kesmek esasında kan akıtma esasına dayanan bir dini ritüel değil, sosyo-ekonomik bir yardım aracıdır. Almanya’da Tierschutzgesetz’in 4. maddesinde yer alan “*Sıcakkanlı bir hayvan ancak kan akışı başlamadan önce uyutulmak şartıyla kesilebilir.*” hükmüne benzer şekilde Türkiye’nin tarafı olduğu uluslararası sözleşmelerinde gereği olarak Türkiye’de de 5199 sayılı HKK’ya kurban kesme işlemi sırasında hayvana en az acı verecek koşullar altında kesim işleminin yapılabileceği ile ilgili bir hüküm eklenebilir. *Diyanet İşleri Yüksek Kurulu 24.02.2010 tarihli karar; bkz. Mecma’u’l-Fıkh, Karârât ve Tevsiyât, 28 Haziran-3 Temmuz 1997 tarihli karara göre*¹⁷⁰ “*kurbanı fazla eziyet vermemek (ölüm acısını azaltmak) maksadıyla, kesim esnasında hayvanın elektrik şoku, narkoz veya benzeri bir yöntemle bayıltılarak kesilmesi*¹⁷¹ *caizdir.*” Ancak kurban kesim işlemi genelde kırsal kesimde yapıldığı ve kırsal kesimde elektrik şoku, narkoz gibi malzemelere ulaşılmamasının güç olduğu düşünüldüğünde kurban kesme işinin, kurban kesme işinde profesyonel olmayan kişiler tarafından yapılmasının yasaklanması gerektiğini düşünmekteyiz. Kurban kesme konusunda belediyelerin yetkilendirilerek kurban kesim işleminin yalnızca işin ehil olanlar tarafından yapılabileceğine dair bir düzenleme getirilebilir.

¹⁶⁹ <https://www.wearethehippies.com/almanyada-bir-sirk-canli-hayvanlarin-yerine-3d-hologramlar-kullaniyor/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

¹⁷⁰ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/666/kurbanlik-hayvani-elektrik-veya-narkozla-bayiltarak-kesmek-caiz-midir> (Erişim Tarihi: 17.04.2023)

¹⁷¹ **Siegert**, s. 264.

SONUÇ

Hem Almanya'da hem Türkiye'de hayvanların korunması ile ilgili yasal düzenlemeler yalnızca toplumun olması gerektiğine inandıkları ile sınırlandırılmıştır. Ancak genel olarak her iki ülkenin de yasal düzenlemelerinin hayvanların korunması konusunda gelişmeye açık olduğu kanaatindeyim. Bu konuda Almanya hayvan refahını hedefleyen bir devlet olarak daha önde olsa da Türkiye'de de gelişmeler devam etmektedir. Her iki ülkede de yasalar, zamanla hayvan çıkarlarının insan çıkarlarıyla eşit kabul edilebileceği düzeye ulaşabilecek potansiyelindedir. Almanya'da halihazırda gerçekleşmiş olan hayvanların korunması yönündeki başarılı sosyal ve yasal gelişmelerin küresel olarak yayılmasını sağlamak ve güçlendirmek hukuk camiasının görevidir. Türkiye'nin hayvanların korunması konusundaki mevzuatını Almanya'daki yasal düzenlemeler doğrultusunda düzenleyerek hayvan refahını hedefleyen devlet olma hedefini kendi anayasal hedefi haline getirerek gerçekleştirilebileceği kanaatindeyim.

KAYNAKÇA

Kitap & Makaleler

- Akbulut**, Onur/**Çobanoğlu**, Nesrin: “Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat ve Bu Mevzuata Göre Hayvanların Hukuki Durumları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 36, 2020, s. 1-37.
- Aksoy-Dursun**, Sanem: Eşya Kavramı, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Antalya**, Osman Gökhan: Eşya Hukuku Cilt: 1, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.
- Arluke**, Arnold/**Sanders**, Clinton: Regarding Animals, 1. Baskı, Temple University Press, Philadelphia 1996.
- Atasoy**, Sevil: “İlk Darbe”, İstanbul Barosu Dergisi, Hayvanlara Hukuki Yaklaşım Özel Sayı 8, 2008, s. 13-18, (İlk Darbe).
- Atladı**, Ramazan Barış/**Kaplan**, Mahmut: “Gürültüye Neden Olma Suçu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, Cilt 21, Özel Sayı, 2019. s. 627-654.
- Ayan**, Mehmet: Eşya Hukuku, C. II, 9. Baskı, Ankara 2016.
- Aygörmez-Uğurlubay**, Gülsün Ayhan: Çevreye Karşı Suçlar, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.
- Aygün-Eşitli**, Ezgi: “Hukuka Aykırı Hayvan Deneyleri”, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2012, s. 16-24.
- Aykul**, Ömer: Ekolojik Hukuk (Eko - Hukuk) & Çevre Hukuku, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.
- Babayiğit**, Yasemin: Hayvan Hakları Hukuku, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2020.
- Baş**, Eylem: “Hayvanın Kötü Muamelelere Karşı Ceza Hukuku Vasıtasıyla Korunması Halinde Mağdurun Tespiti”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, 2021, s. 1-16.
- Başpınar**, Veysel: “Eşya Hukuku Bakımından Hayvanların Hukukî Durumu”, 1926’dan Günümüze Türk İsviçre Medeni Hukuku, Medeni Kanun’un ve Borçlar Kanunu’nun 90. Yılı Uluslararası Sempozyumu, Yetkin Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bilgin-Yüce**, Melek: Eşya Hukuku Pratik Çalışmaları, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.

- Braun, Bruce/Castree, Noel:** Remaking Reality: Nature At The Millenium, 1. Baskı, Routledge, Oxford 1998.
- Cevizci, Ahmet:** Felsefe Sözlüğü, 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Ceylan, Ebru** (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): “Türk Borçlar Kanunu’na Göre Hayvan Bulunduranın Sorumluluğunun Değerlendirilmesi”, Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 56.
- Chareix, Fabien:** “L’animal, entre personne et chose”, Revue de Synthèse, Cilt 120, Sayı 4, 1999, s. 511-544.
- Cin, Onursal:** “Yerel ve Uluslararası Metinlerde İnsan Üzerinde Deney”, I. Türk - Alman Tıp Hukuku Sempozyumu (11-12 Kasım 2005), Kamu Hukuku Arşivi, Cilt 8, Sayı 2, Diyarbakır 2005.
- Cumalıoğlu, Emre:** “Medeni Hukukta Hayvan Hakları ve Hayvanlar Üzerindeki Hak”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan Özel Sayısı, 2017, s. 573-610.
- Çelebi, Özgün:** “Kişi ve Eşya Ayrımı Bağlamında Hayvanların Hukuki Statüsü”, İstanbul Hukuk Mecmuası, Cilt 76, Sayı 2, 2018, s. 559-622.
- Demogue, René:** “La Notion De Sujet De Droit”, Revue Trimestrielle De Droit Civil, 1. Baskı, Dalloz, Paris 1909.
- Dönmez, Burcu:** “Hayvanlara Yönelik İşlenen Suçlar”, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler’e Armağan, Ekim 2013, s. 903-925.
- Dural, Mustafa/Sarı, Fuat:** Türk Özel Hukuku Cilt I Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri, 14. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2019.
- Dursun, Selman/Sokullu-Akıncı, Füsun:** Viktimoloji (Mağdurbilim), 3. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul 2016.
- Eisele, Jörg:** Strafrecht Besonderer Teil I, 6. Baskı, Kohlhammer, Stuttgart 2012.
- Erdem, Mustafa Ruhan/Öztürk, Bahri:** Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 22. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Ertan, Birol:** “Hayvan Hakları ve Türkiye”, Prof. Dr. Cevat Geray’a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları: 25, Ankara 2001, s. 393-416.

- Ertuş**, Şeref: Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, 1. Baskı, İleri Yayınları, İstanbul 2012.
- Evans**, Erin: “Constitutional Inclusion Of Animal Rights In Germany And Switzerland: How Did Animal Protection Become An Issue Of National Importance?”, *Society & Animals*, Cilt 18, Sayı 3, 2010, s. 231-250.
- Favre**, David: “Living Property: A New Status For Animals Within The Legal System”, *Marquette Law Review*, Cilt 93, Sayı 3, 2010, s. 1021-1070.
- Francione**, Gary L.: Hayvan Haklarına Giriş - Çocuğunuz Mu Köpeğiniz Mi?, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2022.
- Grimm**, Herwig/**Otterstedt**, Carola vd.: Das Tier an sich: Disziplinenübergreifende Perspektiven für neue Wege im wissenschaftsbasierten Tierschutz, 1. Baskı, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2012.
- Hakeri**, Hakan: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, (Genel Hükümler).
- Hakeri**, Hakan: “Ceza Hukukunda Önemsiz Hareketler”, *Türk Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 69, 2007, (Önemsiz Hareketler).
- Hakeri**, Hakan: İlaç Hukuku, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2018, (İlaç).
- Hakeri**, Hakan: Tıp Hukuku Cilt - II, 25. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, (Tıp Hukuku).
- Heinrich**, Bernd (çev. Hakan Hakeri, Yener Ünver, Veli Özer Özbek, Özlem Yenerer Çakmut, Barış Erman, Koray Doğan, Ramazan Barış Atladı, Pınar Bacaksız, İlker Tepe): Ceza Hukuku Genel Kısım-I, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2014.
- Honsell**, Heinrich/**Vogt**, Nedim Peter/**Geiser**, Thomas vd.: Zivilgesetzbuch II: Art. 457-977 ZGB (Basler Kommentar), 5. Baskı, Helbing & Lichtenhahn Verlag, Münih 2015.
- İçel**, Kayıhan/**Sokullu-Akıncı**, Füsun/**Özgenç**, İzzet/**Sözüer**, Adem/**Mahmutoğlu**, F. Selami/**Ünver**, Yener: Yaptırım Teorisi 3. Kitap, 2. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul 2002, (Yaptırım).
- Kaya**, İdris Güven: “İsmail Bin Abdullah’ın Oniki Hayvanlı Türk Takvimi”, *Turkish Studies*, Cilt 7, Sayı 2, 2012, s. 15-34.

- Keskin-Orhan**, Merve: Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020.
- Klug**, Ulrich (Editörler: Paul Bockelmann, Wilhelm Gallas): “Sozialkongruenz Und Sozialadäquanz Im Strafrechtssystem”, Festschrift Für Eberhard Schmidt Zum 70. Geburtstag, Vandenhoeck & Ruprecht In Göttingen Verlage, Bonn 1969.
- Koçhisarlıoğlu**, Cengiz/**Söğütlü-Erişgin**, Özlem: “Hayvanın Hukuki Konumu The Legal Status Of Animal”, Yaşar Üniversitesi E - Dergisi, Cilt 8, Sayı Özel, 2013, s.1691-1724.
- Kolektif**: Kanuni Sultan Süleyman-Avrupa Fatihi, Sancak Yayınları, İstanbul 2020.
- Köybaşı**, Serkan: “Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan - I” Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, 2018, s. 103-156.
- Larenz**, Karl: Rechtsperson und subjektives Recht: zur Wandlung der Rechtsgrundbegriffe, 6. Cilt, Junker und Dünhaupt, Berlin 1935.
- Nart**, Serdar (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): “Karşılaştırmalı Hukukta Hayvanların Hukuki Niteliği”, Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, (Karşılaştırmalı Hukuk).
- Nart**, Serdar: “Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, 2020, s. 123-170, (Tahliye).
- Natross**, Kate M.: “. . . und die tiere” Constitutional Protection For Germany’s Animals”, Animal Law Review At Lewis & Clark Law School, Cilt 10, Sayı 283, Michigan 2004, s. 283-312.
- Niven**, Charles D.: History Of The Humane Movement, 1. Baskı, Johnson Publications, London 1967.
- Oğuzman**, M. Kemal/**Seliçi**, Özer/**Oktay-Özdemir**, Saibe: Eşya Hukuku Kısaltılmış Ders Kitabı, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022.
- Orhan**, Uğur: “Cezaları Ağırlandırmak Caydırıcılığı Artırır Mı?”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 156, 2021, s. 63-85.
- Özbek**, Veli Özer/**Doğan**, Koray/**Bacaksız**, Pınar: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Özen-İnci**, Zekiye: “Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hayvanların Ceza Hukuku Bakımından Korunması”, İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2019, s. 1-24, (Güncel).

- Özen-İnci**, Zekiye (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): “Hayvanlar Lehine Meşru Savunma ve Zorunluluk Hali - Alman Yargı Kararları ve Öğretisi Çerçevesinde Teorik Bir Tartışma”, Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, (Hayvanlar).
- Öztürk**, Esra: Klinik İlaç Araştırmalarında Hukuki Sorumluluk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.
- Polat**, Oğuz: Adli Psikolojiye Giriş, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, (Adli Psikoloji).
- Polat**, Oğuz: Şiddet, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.
- Proctor**, Robert N.: The Nazi War On Cancer, 1. Baskı, Princeton University Press, Princeton 1999.
- Sarıçık**, Murat: “III. Murad Devrinden Hayvan Haklarıyla İlgili Bir Ferman”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı, Sayı 6, 1999, s. 69-78.
- Scheffler**, Uwe/Ünver, Yener: Sanat ve Ceza Hukuku Cilt: 2, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Schmid**, Jörg/Hürlimann-Kaup, Bettina: Sachenrecht, 3. Baskı, Schulthess Verlag, Zürich 2009.
- Schmahmann**, David R./Polacheck, Lori J.: “The Case Against Animal Rights”, Boston College Environmental Affairs Law Review, Cilt 22, Sayı 4, 1995, s. 747-781.
- Schopenhauer**, Arthur: Über Die Grundlage Der Moral, 22. Baskı, Felix Meiner Verlag, Hamburg 1840.
- Siegert**, Jasper: “Die Wirkweite des Staatsziels Tierschutz – Art. 20a GG in Theorie und Praxis”, Studentische Zeitschrift für Rechtswissenschaft Heidelberg Wissenschaft Online, eISSN 2629-7132, Sayı 2, 2022, s. 243-272.
- Singer**, Peter (çev. Hayrullah Doğan): Hayvan Özgürleşmesi, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
- Sinmez**, Çağrı Çağlar: “Dünyada ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Mevcut Anayasal Konumu”, Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 2022, s. 51-57.
- Sungurbey**, İsmet: Öldürttüğümüz Hayvan Dostlarımız Biz İnsanları Bağışlayınız. Hayvan Hakları Bir İnsanlık Kitabı, 1. Baskı, T.C. Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1999.

- Şenpolat**, Ahmet Kemal: “Hayvanlara Eziyet Daha Ne Kadar Kabahatler Kanunu Kapsamında Kalmalı?”, İstanbul Barosu Dergisi, Hayvan Haklarına Hukuki Yaklaşım Özel Sayısı, Sayı 8, 2008, s. 33-49.
- Tavşancıl-Kalafatoğlu**, Deniz (Editörler: Herdem Belen, İsmail Altay): “Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu ve Hayvan Hakları”, Borçlar Kanunu Genel Hükümler Konferansları II, Prof. Dr. İsmet Sungurbey’e Armağan, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2014.
- Temiz-Gül**, Yağmur (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): “7332 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la Getirilen Dava Şartı ve Adli Cezalar Üzerine Değerlendirmeler”, Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 646-666.
- Toroslu**, Nevzat: Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, 1. Baskı, Ankara 1970.
- Tuncer-Kazancı**, İdil (Editörler: Murat Batı, Zekiye Özen İnci): “Hayvanın Hukuki Niteliği Çerçevesinde Ev Hayvanlarının Haczedilemezliği”, Hayvanlar ve Hukuk, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023.
- Uran-Murphy**, Peri: “Hayvanların Anayasal Çerçevde Korunması”, The Journal of Academic Social Science, Yıl 7, Sayı 88, 2019, s. 252-275.
- Uyumaz**, Alper: “Bir Hukuk Sorunsalı Olarak Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hayvan Hakları” , Gazi Üniversitesi (Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi) Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 3, 2016, s. 133-184.
- Ünver**, Yener/**Hakeri**, Hakan: Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt III, 20. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, (Ceza Muhakemesi).
- Ünver**, Yener/**Nuhoğlu**, Ayşe: Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku, 1. Baskı, Beta Basım Yayın, Ankara 1999, (Almanya).
- Ünver**, Yener: “İnsan Üzerinde Deney ve Deneme Suçları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sağlık Hukuku Sempozyumu, İstanbul 2007, (Marmara).
- Ünver**, Yener: Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, (Hukuksal Değer).
- Yenisey**, Feridun/**Plagemann**, Gottfried: Alman Ceza Kanunu (Strafgesetzbuch) (StGB), 2. Baskı, İstanbul 2015.
- Yılmaz**, Halil: “Hayvan Haklarına Bakış”, Türk Barolar Birliği Dergisi, Sayı 62, 2006, s. 212-229.

Zevkliler, Aydın/**Acabey**, M. Beşir/**Gökyayla**, K. Emre: Zevkliler Medeni Hukuk, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.

Tezler

Bakalım, Türkan Nil: “Hayvan Hakları”, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Elektronik Kaynaklar

https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adal_et_ist-2022ca1%C4%B1sma100kapak1%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023)

<https://cites.org/eng/disc/parties/chronolo.php> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://crueltyfreeinternational.org/monkey-experiments-max-planck-institute-germany> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://im.baden-wuerttemberg.de/de/sicherheit/polizei/praevention/kampfhundeverordnung> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/666/kurbanlik-hayvani-elektrik-veya-narkozla-bayiltarak-kesmek-caiz-midir> (Erişim Tarihi: 17.04.2023)

<https://lexetius.com/StGB/360,14> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://lexetius.com/StGB/360,9> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/barinaktaki-kopeklerin-belediye-ekiplerince-olume-terk-edilmeye-calisildigi-iddia-edildi/2376659> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/osmanlida-hayvan-haklari-tarihi-belgelerde/2300146> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur/dikkat-kopek-var-filmi-hayvan-haklarina-dikkati-cekecek/2703228> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/norm-denetimi-basin-duyurulari/hukmun-aciklanmasinin-geri-birakilmasi-hagb-kurumunu-duzenleyen-kuralin-iptali/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-42862766> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60019725> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.bmu.de/en/themen/natur-biologische-vielfalt-arten/artenschutz/internationaler-artenschutz/bern-convention> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

<https://www.bmu.de/en/topics/nature-species-protection/nature-and-biological-diversity/international-biological-diversity/ramsar-convention> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

<https://www.bmu.de/en/topics/nature-species-protection/nature-and-biological-diversity/international-biological-diversity/the-united-nations-convention-on-biological-diversity> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

<https://www.cms.int/en/parties-range-states> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list> (Erişim Tarihi: 19.07.2023)

<https://www.gazeteduvar.com.tr/kumluca-belediyesinin-boga-guresinde-yarali-hayvani-gurestirdiler-haber-1578310> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/jlr-HuStGBEp2> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)

<https://www.gesetze-im-internet.de/tierschg/BJNR012770972.html> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://www.haberturk.com/izmir-haberleri/100976941-kopege-cinsel-istismara-1-5-yil-hapis> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.haytap.org/tr/haytapn-sirk-gercei-le-igili-ksa-filmi> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.haytap.org/tr/manifestomuz> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hayvanlari-koruma-derneğine-horoz-dovusu-baskini-42245091> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://im.baden-wuerttemberg.de/fileadmin/redaktion/m-im/intern/dateien/pdf/Kampfhundeverordnung.pdf> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://im.baden-wuerttemberg.de/de/sicherheit/polizei/praevention/kampfhundeverordnung> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.kreiszeitung.de/lokales/diepholz/diepholz-ort28581/bekommen-gewalt-gegen-tiere-diepholzer-veterinaeramt-soll-verstaerkung-92046974.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Anlasmalar.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

<https://www.nau.ch/people/tv-serien/militante-veganerin-kampft-bei-dsds-fur-tierrechte-66423507> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.peta.de/neuigkeiten/tierrechte-tierschutz-universitaet-bremen/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040701.htm> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.sivildusun.net/avrupada-hayvan-haklari-tarih-seridi/#:~:text=1969%20avrupa%20konseyi%20hayvan%20nakliyat%20%b1%20genelgesini%20yay%20%b1nlar.&text=1972%20almanya%20hayvanlar%20%b1%20koruma%20yasa%20%b1,ko%20%5%9fullar%20%b1yla%20ilgili%20ilk%20> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.spiegel.de/panorama/justiz/pferderipper-sadisten-auf-der-weide-a-d2481de3-4cba-4a50-ac4a-0f78742de6b2> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.star.com.tr/cumartesi/hayvana-siddetin-psikolojisi-haber-1356666/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.tagesschau.de/investigativ/report-mainz/illegales-schaechten-101.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.tierschutzbund.de/organisation/ueber-uns/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.wearethehippies.com/almanyada-bir-sirk-canli-hayvanlari-nerine-3d-hologramlar-kullaniliyor/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss132.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

Mahkeme Kararları:

AG Kassel, T. 5.10.1990 - NStZ 1991, 443 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

AYM, T. 1.6.2023 E. 2022/120, K. 2023/107 (Lexpera, Erişim Tarihi: 20.09.2023)

AYM, T. 24.3.2022 E. 2021/97, K. 2022/367332 (Legalbank, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

BVerfG, T. 24.02.1971 - 1 BvR 435/68 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 20.09.2023)

BVerfG, T. 6.7.1999 - 2 BvF 3/90, Rn. 140 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 11.07.2023)

BVerfG, T. 12.10.2010 - 2 Bvf 1/07 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

BVerfG, T. 15.1.2002 - 1 Bvr 1783/99 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, T. 18.03.2021 E. 2020/2998, K. 2021/528 (Legalbank, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

OVG Hamburg, T. 15.6.1995 – Bs II 262/95 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

VG Göttingen, T. 19.5.2010 - 1 A 288/08 (Beck-Online, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

Yarg. 2. CD., T. 21.9.2022 E. 2021/1614, K. 2022/15219 (Lexpera, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

Yarg. 7. CD., T. 1.11.2022 E. 2022/7591, K. 2022/15289 (Lexpera, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

Yarg. HGK, T. 18.1.2022 E. 2017/3018, K. 2022/6 (Lexpera, Erişim Tarihi: 09.07.2023)

Raporlar:

Atasoy, Sevil: “Hayvanları Koruma Kanunu’nun Türk Ceza Kanunu Kapsamına Alınması Teklifine İlişkin Olarak Adalet Bakanlığı Yüksek Makamına Sunulmak Üzere Hazırlanan Bilimsel Rapor”, İstanbul 2009, (Atasoy Rapor).

Tarım ve Balıkçılık Bakanlığı: Hayvan Hakları, Hayvanların Korunması ve Refahı Raporu, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara 2011.

TBMM: Hayvan Haklarının Korunması ile Hayvanlara Eziyet ve Kötü Muamelelerin Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu, Yasama Dönemi 27, Yasama Yılı 3, Sıra Sayısı 132, Ekim 2019. <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss132.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2023).